



# Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

## Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

**Danskernes Historie Online** er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

### Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

### Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

### Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

# Sønderjysk Månedsskrift



3 • 2007

# Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af  
Historisk  
Samfund for  
Sønderjylland



*Abonnementspris*  
195 kr. årligt incl. moms  
og forsendelse.  
Enkeltnumre 25 kr.  
Særnumre 35 kr.

*Ekspedition*  
Haderslevvej 45  
6200 Aabenraa  
tlf. 74 62 46 83  
hssdj@hssdj.dk  
www.hssdj.dk

*Kontortid*  
Mandag-torsdag 9-14

*Redaktion*  
Kim Furdal (ansv.)  
Museum Sønderjylland  
Haderslevvej 45  
6200 Aabenraa  
tlf. 74 62 58 60  
kifu@museum-  
sonderjylland.dk

Lennart Madsen  
Museum Sønderjylland  
6100 Haderslev

Elsemarie Dam-Jensen  
Museum Sønderjylland  
6270 Tønder

© Sønderjysk Månedsskrift og forfatterne

*Layout*  
Tekst & Design  
Haderslev

*Tryk*  
Winds Bogtrykkeri A/S  
Haderslev

## I dette nummer

*Aabenraa og Sønderborg - to købstæder med stolte søfartstraditioner* . . . . . 83  
Aabenraa sejlskibsfart i 1800-tallet spiller en vigtig rolle for byens selvforståelse, men hvor unik var den egentligt? Overinspektør Kim Furdal, Museum Sønderjylland - ISL har set nærmere på søfarten i henholdsvis Aabenraa og Sønderborg.

*Meine inning gebliebte Pauline. Fiskerskipper Søren Mailunds breve hjem* . . . . . 93  
I en pakke forseglet med rødt lak fandt Erika Knudsen sin bedstefars breve skrevet hjem, mens han sejlede med stykgods på de sønderjyske havne i 1890'erne og de første år af 1900-tallet. Det er blevet historien om livet som sømand og siden skipper på et mindre skib.

*Skærbæk Håndværker- og Handelsstandsforening 1881-2006.* . . . . . 101  
2006 fyldte Skærbæk Håndværker- og Handelsstandsforening 125 år. H.E. Sørensen tegner et historisk portræt af den vågende og spillevende forening.

*Krig og fred* . . . . . 108  
Gud holdt sin skærmende hånd over Jakob Bork og Maren Christiansen under Første Verdenskrig. Dagmar Bork giver her nogle glimt af sin fars erindringer fra hans tvungne krigsdeltagelse på tysk side 1914 - 1918.

*Bognyt.* . . . . . 115

*Det sker - på Museum Sønderjylland.* . . . . . 116

*Bagsiden om forsiden* . . . . . 120  
En tid uden forsikringselskaber og offentlig hjælp fordrede andre muligheder for støtte og hjælp. Overinspektør Asser Amdisen, Museum Sønderjylland - Kulturhistorie Aabenraa, fortæller om Sct. Knuds gilder, skipperlav og sømandskasser. -

*Forsidebillede:*  
Sønderborg Skipperlavs 'Opstandelsesbanner', en silkebroderet fane med inskription og årstallet 1614.

Foto: Museum Sønderjylland - Sønderborg Slot.

# Aabenraa og Sønderborg - to købstæder med stolte søfartstraditioner

Af Kim Furdal

*Den blomstrende periode i Aabenraas søfartshistorie fra begyndelsen af 1800-tallet og frem til 1880'erne spiller endnu i dag en stor rolle i byens selvforståelse. Men hvor unik var byens søfart egentlig? Overinspektør Kim Furdal, Museum Sønderjylland - ISL, har set på søfarten i henholdsvis Aabenraa og Sønderborg.*

## Indledning

AABENRAA UDFOLDER I DISSE ÅR ihærdige anstrengelser for at markedsføre Aabenraa som byen 'under sejl' med en slet skjult henvisning til byens stolte sejlskibstraditioner. Senest har Rambøll Management udarbejdet rapporten 'Fælles identitet Aabenraa kommune' for Aabenraa Kommune, hvor det bl.a. hedder: "Initiativerne kan med fordel tage udgangspunkt i Aabenraas beliggende og den grundlæggende kulturhistorie, som eksisterer i Aabenraa kommune. Det anbefales, at byen i fremtiden iværksætter initiativer, som orienterer byen mod vandet og inddrager den maritime kulturhistorie". Baggrunden er naturligvis byens florissante sejlskibsperiode fra begyndelsen af 1800-tallet og frem til 1880'erne. Men hvor unik er Aabenraas sejlskibstraditioner egentlig? Og hvilken betydning fik den for befolknings sammensætningen? I det følgende vil jeg kaste et kritisk men

kærligt blik på søfartens betydning for Aabenraa set i relation til Sønderborg.

Læser man 'Dansk Søfarts Historie', som udkom i slutningen af 1990'erne, så kunne man forledes til at tro, at hertugdømmernes søfart var et lille hjørne af den danske helstat med København som det altovervejende omdrejningspunkt. Meget karakteristisk for holdningen kan man læse følgende afsnit i det første kapitel af bind fire: 'Københavns handelsflåde i en efterkrigstid', 'De små i provinsen' og 'Slesvigs søfart'. Her har byer som Nyborg, Svendborg og Assens fået en mere fremtrædende placering frem for Flensborg, Aabenraa og Sønderborg. Karakteristisk for værket slutter flere af dets kort da også ved Kongeåen.

Placeringen af hertugdømmerne eller i det mindste hertugdømmet Slesvigs søfart står dermed i skarp kontrast til flådens faktiske størrelse og betydning set i forhold til den kongerigske handelsflåde, i alt fald i den periode, hvor det er muligt at foretage statistiske opgørelse. Frem til Treårskrigen var handelsflåden i hertugdømmerne således på størrelse med den kongerigske, idet skibene i Slesvig og Holsten i 1777 gennemsnitligt var større end de kongerigske. Efter 1807 skiftede billedet, så hertugdømmerne nu havde en langt større flåde af mindre skibe mod kongerigets

## Skibe i hertugdømmerne Slesvig og Holsten samt Kongeriget Danmark i udvalgte år

	Slesvig og Holsten		Kongeriget Danmark	
	Skibe	Kommercelæster	Skibe	Kommercelæster
1777	634	15.059	805	17.149
1837	2.124	31.745	1.589	30.412
1847	2.684	41.514	1.916	41.878
1862	2.964	55.557	2.763	68.603

færre men større skibe. Forklaringen skal findes i det store antal små fartøjer, der blev anvendt til sejlads på Elben og dens bifloder.

Det generelle forhold i hertugdømmerne afspejler sig naturligvis også for de Nordslesvigske købstæders vedkommende, som på trods af deres beskedne størrelser havde meget betydelige handelsflåder sammenlignet med forholdene i Kongeriget. I 1800 var den samlede tonnage i Flensborg således på 15.044 kommercelæster, mens den samlede tonnage i de kongerigske provinsbyer var på knap 9.000 kommercelæster. Til sammenligning var

handelsflåden 1833-37 i byer som Dragør, Svendborg, Aalborg, Århus og Randers således på 1.155, 2.626, 1.923, 897 og 494 kommercelæster. Som de generelle tal dog også antyder, var dette en situation, der vendte efter Treårskrigen, hvor mange af de kongerigske havnebyer oplevede en langt større vækst end i hertugdømmerne. For de fem kongerigske byers vedkommende var handelsflåderne i 1858-62 således steget til 1.710, 6.083, 5.655, 2.005 og 980 kommercelæster. Selv om en købstad som Aabenraa oplevede en voldsom vækst i sin handelsflåde op gennem første



Foto: Kim Furdal

*Aabenraas store sejskibstraditioner spiller en vigtig rolle for byens selvforståelse. Her er det sejl designet af Junggren Have på Enstedværkets store mur.*



*Jes Jessens  
maleri fra  
1803 af  
udsigten nord  
fra byen.  
Ved kajen ligger  
nogle af de  
skibe, der ikke  
sejlede på  
oversøiske  
destinationer.*

halvdel af 1800-tallet, så gik det nok imod den generelle tendens i hertugdømmerne, men væksten var ikke enestående sammenholdt med en række af de kongerigske havnebyer.

### **Søfart i spændingsfeltet mellem Kongeriget og Gottorp**

Den afgørende forudsætning for handel og søfart er, foruden gode økonomiske konjunkturer, politisk stabilitet, hvilket kom til at spille en afgørende rolle for søfartens udvikling i hertugdømmernes købstæder efter delingerne i 1500-tallet og frem til inkorporationen i 1721. Søfarten i Aa-

benraa og Sønderborg kan derfor ikke ses uden købstædernes tilhørsforhold til henholdsvis Gottorp og kongemagten. Aabenraas søfart var i 1300- og 1400-tallet tæt knyttet til hansestæderne. Forbindelserne til Østersøen blev dog forstærket af delingen i 1544, hvor byen kom under hertugen af Gottorp og dermed fik ringere kår end de kongerigske dele, som blev begunstiget af kongen med toldprivilegier. Konsekvenserne af den magtpolitiske deling i hertugdømmerne kan man bl.a. aflæse i Øresundsregnskaberne. Fra 1661 til 1700 var der kun 11 aabenraaskibe, der havde fornøjel-

### **Udviklingen af handelsflåden i Nordslesvig 1791-1815 målt i kommercelæster**

	1791	1803	1806	1815	1851	1863
Flensborg	8.328	14.137	15.456	7.408	5.958	5.559
Aabenraa	2.523	2.153	2.107	1.153	5.398	5.874
Sønderborg	1.807	1.685	2.497	1.222	1.496	2.729



*Brigantinen Industria på 93 kommercelæster blev bygget i Eckernförde 1783. Billedet stammer fra 1805, da skibet lå i havnen ved Neapel med kaptajn Fester Fischer som fører og ti besætningsmedlemmer.*

sen af at betale sundtold, mens kongen hvert år havde glæde af et eller flere skibe fra Flensborg og Sønderborg, der passerede Øresund. Her spillede det en ikke uvæsentlig rolle, at skibe fra de kongerigske områder havde en helt anden lettere adgang til Norge og de kongerigske byer. I stedet måtte købmændene og skipperne i Aabenraa satse på handel med de svenske besiddelser i det baltiske område, som af indlysende årsager ikke har afsat spor i regnskaberne fra Øresundstolden.

Omkring 1700 begyndte situationen at vende for Aabenraa, og med inkorporationen i 1721, hvor den gottorpske del blev indlemmet i den kongerigske del, begyndte skibe fra Aabenraa at sejle gennem Øresund i et omfang, der i midten af 1700-tallet, i takt med det økonomiske opsving, nåede op på niveau med skibe fra Sønderborg. Når flensborgskibene ikke i samme grad var gæster hos de

danske toldmyndigheder, så hænger det sammen med, at Flensborg fandt erstatning for det kongerigske marked, som København satte sig på i kraft af byens monopol på en række vare, og i stedet sejlede mellem oversøiske destinationer som Middelhavet og Vestindien. Det var Flensborg ikke ene om. I 1724 søgte den svenske søfartslovgivning at begrænse andre nationers skibes adgang til svenske havne, men i Aabenraa formåede man som Flensborg, med held, at erstatte disse markeder med sejlads i Middelhavet og på Vestindien.

I Sønderborg gik udviklingen noget anderledes end i de to nabokøbstæder. Selv om sejladsen op gennem Øresund til bl.a. Norge blev styrket, da den danske konge i 1582 gav sine undersåtter i hertugdømmerne toldfrihed af egne vare gennem Øresund, så udgjorde denne sejlads langt fra hele byens handel og transport. Sønderborg havde som andre søfartsbyer

i hertugdømmerne, fra 1500-tallet og frem til 1864, en betydelig sejlads på bl.a. Gotland efter træ, kalk og tjære. I 1724 afgik der således 306 skibe fra Gotland, hvoraf alene de 50 kom fra Sønderborg og andre 60 fra Aabenraa. Selv om byens skibe kom så vidt omkring som til Frankrig, England og Spanien, så lå hovedvægten dog på indenrigshandelen og sejlads på de nordlige breddegrader. Efter Københavns brand i 1728 kom især transporten af teglsten fra teglværkerne omkring Flensborg Fjord til at spille en meget vigtig rolle for Sønderborgs flåde. I anden række havde byens skibe betydelig transport af korn og kornvarer, der helt overvejende gik til Norge.

Efter krigsårene 1807-1814 stod Flensborg, Aabenraa og Sønderborg tilbage med en handelsflåde, der var blevet voldsomt reducerede. I Flensborg og Sønderborg blev flåderne halveret, mens flåden i Aabenraa blev reduceret til en tredjedel. Selv om Aa-

benraa led de hårdeste tab, så formåede byen i en sjældent grad at komme sig oven på katastrofen, så afslutningen af krigen blev indledningen til det gyldne århundrede for Aabenraas søfart. Byens redere valgte at knytte kontakter til Hamborg og gå ind i fragtfart, først på Sydamerika og siden på Kinakysten, mens rederne i Flensborg satsede på Dansk Vestindien og sejlads for egen regning. Det skulle vise sig, at det var rederne i Aabenraa som satsede rigtigt og oplevede en florissant periode frem til det store sammenbrud i 1880'erne. Fra en samlet tonnage på 810 kommercelæster i 1811 steg flådens størrelse hurtigt til ca. 2.138 i 1824 til ca. 4.400 i 1856 for at toppe i 1879 med ca. 7.000 kommercelæster. Helt anderledes så situationen ud i Flensborg, hvor byens satsning på Vestindiensejladsen og sukkerraffinaderierne ikke formåede at vende den negative udvikling, som accelererede da farten på Dansk Vestindien blev givet

### Indgående skibe til København fra Sønderborg og Flensborg\*

	<i>Antal anløb</i>	<i>Antal mursten</i>	<i>Antal tagsten</i>	<i>Mur- og tagsten</i>
<b>Sønderborg</b>				
1742/43	69	2.196.000 stk.	7.600 stk.	
1762	132	2.668.000 stk.	20.300 stk.	
1795	158	2.081 kl.	158 kl.	316 kl.
1796	175	2.431 kl.	138 kl.	370 kl.
<b>Flensborg</b>				
1742/43	44	1.100.500 stk.	13.500 stk.	
1762	36	456.000 stk.	30.350 stk.	
1795	72	1.118 kl.	155 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> kl.	82 kl.
1796	92	1.963 kl.	43 kl.	41 kl.

\*) Optælling skifter. For 1795 og 1796 er ladningen angivet i kommercelæster.





Selv om Sønderborg primært satsede på mindre skibe og mere lokal transportbehov, så var der også undtagelser fra reglen. En af disse var Chr. Petersen, der var byens største reder i begyndelsen af 1800-tallet. Her ses hans ni skibe på reden ved Cuxhaven i 1844.

fri i 1833. For Sønderborg fik tabet af Norge i 1814 til Sverige følelige virkninger, men på lidt længere sigt genvandt byen sin position i kraft penge fra Hamborg til genopbygning af flåden og handel med de slesvigske byer.

### Handelsflådens finansiering

Selv om der i Sønderborgs handelsflåde var store oceangående skibe, var skibene generelt mindre end det var tilfældet i Aabenraa og Flensborg. En væsentlig del af forklaringen skal findes i de særlige ejerforhold og finansieringen af Sønderborgs handelsflåde, der adskilte sig markant fra Aabenraa, Flensborg og Eckernförde. De tre sidste steder byggede ejerskabet og finansieringen væsentligst på anparter, hvor flere personer havde anparter i et enkelt skib. Det betød også, at den enkelte investor kunne sprede risikoen ved f.eks. skibsforlis, opbringning m.m. ved at have anparter i fle-

re forskellige skibe. I Sønderborg synes den helt overvejende form dog at have været selveje, dvs. at den enkelte købmand eller kaptajn selv ejede skibet. En undersøgelse af ejerforholdet viser således, at 84 ud af 102 skibe var ejet af enkeltpersoner, men at man også kendte til anpartsfinansiering af skibe i Sønderborg. Selvejet betød, at skibets ejer var sin egen herre men også, at han i modsætning til anpartshaverne, bar hele tabet ved et evt. forlis.

Finansieringsformen var også anderledes i Sønderborg, hvor man anvendte de såkaldte 'bodmerikontrakter', hvor långiveren opnåede en højere rente, idet han satte den indskudte kapital i skibene på spil med sikkerhed i skib eller ladning, mens låntager fik et lån over lang tid og beholdt sin ejendomsret til skibet. Prisen for disse langfristede lån var dog, at mange skippere led 'rentedøden'. Selv om der blandt långiverne i Søn-

derborg var adskillige skippere, som på denne måde forsøgte at sprede risikoen, så er der ingen tvivl om, at selvejet og bodmerikontrakterne gjorde det betydeligt vanskeligere at skaffe kapital til store oceangående skibe i Sønderborg, da konjunkturerne vendte i begyndelsen af 1800-tallet, end det var tilfældet med anpartsfinansieringen i Aabenraa.

De forskellige ejer- og finansieringsformer betød derfor, at skipperne i Sønderborg specialiserede sig i mindre skibe, der overvejende tjente det mere lokale transportbehov, hvor Aabenraa i kraft af anparter havde mulighed for at finansiere store skibe beregnet på sejlads på Sydamerika og Fjernøsten, dvs. Kinakysten. Der var dog fortsat sejlads med skibe fra Sønderborg på fjerne destinationer som San Francisco via Kap Horn og Brasilien. Her vajede på stormasten af de fleste og største skibe enten skibsreder Karbergs eller Christian Petersens kontorflag. En stor del af sejladsen forblev dog stykgodstransport mellem danske og slesvig-holstenske havne, hvor der i alt fald i 1800-tallets midte var opstået en regulær arbejdsdeling mellem skipperne. Sønderborgs søfart var altså ikke mindre end Aabenraas, men hvor Aabenraa og Løjt Land var rige på kaptajner, var Sønderborg rig på skippere. Hvor Aabenraa og Løjt var rige på søfartens svar på landbrugets proprietærer, var Sønderborg rig på søfartens mindre gårdmænd og husmænd.

### Befolknings sammensætningen i Aabenraa og Sønderborg

Ole Mørkegaard skriver i sin bog 'Søen, slægten og hjemstavnen' om livsformer på Aabenraeegnen i perio-

den 1700-1900, at kaptajnerne og rederne i Aabenraa og Løjt gennem størstedelen af perioden helt overvejende mønstrede lokale folk. Dette er dog nok at trække det sparsomme kildemateriale for hårdt. Mørkegaard henviser i den forbindelse til Jes M. Holdt, men denne henvisning giver ikke belæg for, at dette var tilfældet. Aabenraa byarkiv rummer en pakke med lister fra perioden 1759-1810 over skibenes mandskab, der ganske rigtigt viser, at hovedparten af mandskabet kom fra Aabenraa købstad, Aabenraa amt og Haderslev amt. Bemærkelsesværdigt nok finder man i listerne kun et par enkelte søfolk fra Flensborg. Problemet er blot, at lister-

### Antal lister over Aabenraaskibenes mandskab

År	Lister
1759	1
1760	1
1762	1
1779	21
1780	22
1781	27
1782	13
1793	9
1794	16
1795	20
1796	13
1799	13
1800	14
1801	5
1802	2
1803	1
1804	6
1805	12
1806	<u>11</u>
<b>I alt</b>	<b>212</b>



søgte vinterhavn i Aabenraa. Der synes samtidig at være en lille men klar tendens til, at personer uden for Aabenraa købstad, Aabenraa amt og Haderslev amt begyndte at spille en større rolle på skibene fra slutningen af 1790'erne. I 1799 er Jens Nielsen Holdt fra Aalborg således kaptajn på 'Thetis', mens Nielsen Andersen Minick fra Ballum var kaptajn på 'De Tvende Venne' i 1805. Frem til 1795 ses ikke et eneste skib ført af en kaptajn, der ikke stammede fra Aabenraa købstad eller Aabenraa amt (Løjt). På tilsvarende vis synes der at være en tendens til, at der optræder flere søfolk i listerne uden for Aabenraas lokalområde i slutningen af perioden.

Ole Mørkegaard har klogt valgt at se på folketællingerne fra årene 1803, 1835 og 1845 og når frem til, at Aabenraa de tre nævnte år havde henvist 159, 163 og 154 søfolk. Det vides ikke, hvad Mørkegaard mener med landsogn, men formentlig er der tale om Kolstrup sogn, der blev indlemmet i Aabenraa 1905. Tallene står i skærende kontrast til de tal man når frem til, når man anvender Peter Dragsbos tal baseret på folketællingerne de pågældende år i perioden fra 1835 til 1921, hvor vi finder det største antal søfolk i 1845. Det er svært at se, hvorledes Ole Mørkegaard når frem til sine tal, men da Peter Dragsbo angiver i sin bog, at han kun tæller familieoverhovederne, kunne noget tyde på, at Ole Mørkegaard også har talt de øvrige medlemmer af husstanden med i sin opgørelse. Selv om disse tal skal suppleres med tal fra Løjt og Ensted sogne, så er det yderst vanskeligt at se dokumentationen for, at lokale folk har

### Søfolk i Aabenraa købstad og Kolstrup i udvalgte år\*

År	Antal
1835	69
1845	73
1855	42
1860	59
1885	58
1890	47
1900	37
1910	26
1921	23

\*Ifølge Peter Dragsbo 1978.

udgjort mindst 50% af mandskabet på Aabenraaskibene. Snarere støtter det min antagelse om, at det generelle billede var, at besætningerne blev hyret uden for Nordslesvig.

Holder denne antagelse stik, så spillede søens folk en langt større rolle for kvartersdannelsen i Sønderborg, end det var tilfældet i Aabenraa. Til sammenligning havde Sønderborg således to kaptajner, 39 skippere og 41 sømænd i 1860. Hovedparten af søens folk i Sønderborg boede på dette tidspunkt i kvarteret omkring Havbogade og for en dels vedkommende i kvarteret bag rådhuset. Byens mange skippere var i modsætning til kaptajnerne i Aabenraa og på Løjt langt fra forgyldte, men havde jævne indkomster svarende til en faglært arbejder og godt det halve af, hvad byens købmænd tjente. Dette var dog stadig tilstrækkeligt til, at skipperne i Sønderborg kunne købe deres eget hus ud mod gaden, hvor byens sømænd måtte tage til takke med de mere beskedne lejligheder i bag- og sidebygningerne. Til sammenligning boede der 59 søfolk i Aabenraa dette

år, hvoraf de 20 var bosiddende på Skibbroen og i Gildegade, dvs. området ned mod havnen, men ellers var søens folk fordel over hele byen. Når man tager i betragtning, at Aabenraa i 1860 havde 5.133 indbyggere og Sønderborg 3.894, og Aabenraa på dette tidspunkt havde en langt større flåde end Sønderborg, så spillede søens folk en langt større rolle for Sønderborg end det var tilfældet i Aabenraa. Forklaringen på denne forskel skal findes i den omstændighed, at Sønderborgs skipper sejlede på havnene i Slesvig og Kongeriget, mens hovedparten af skibene i Aabenraa kun sjældent var hjemme og derfor mønstrede folk, hvor de kom frem i verden.

### Afrunding

Forskellene mellem Aabenraa og Sønderborg var altså ikke mellem en stor og en lille søfartsby, men mellem to købstæder med vidt forskellige søfartstraditioner, der havde sit højdepunkt i 1600- og 1700-tallet for Sønderborgs vedkommende og i 1700- og 1800-tallet for Aabenraas vedkommende. På den ene side er det historien om den store spektakulære sejlsads på fjerne mål med Aabenraas store oceangående skibe og Sønderborgs mere lokale sejlsads med stykgods mellem kongerigske og slesvigske havne. Måske skulle Sønderborg gøre som i Aabenraa og sætte byen 'under sejl'. ■

### Litteratur

- Bang, Nina og Knud Korst: 'Tabeller over skibsfart og varetransport gennem Øresund 1661-1783 og gennem Storebælt 1701-1748'. København 1930, s. 210-270.
- Dragsbo, Peter: 'Mennesker og huse i Aabenraa'. Esbjerg 1978.
- Furdal, Kim: 'Levebrød og indflydelse' i: Inge Adriansen og Peter Dragsbo (red): 'Sønderborg i 750 år', s. 95-160. Sønderborg 2006.
- Henningsen, Lars N.: 'Provinsmatadorer fra 1700-årene'. Flensborg 1985.
- Henningsen, Lars N.: 'Flensborgs søfart' i: Sønderjysk Månedsskrift 2005, s. 84-91.
- Momsen, Ingwer E.: 'Die Entwicklung der Handelsflotte Schleswig-Holstein 1745-1865' i: Walter Asmus (red): 'Die Entwicklung des Verkehrs in Schleswig-Holstein 1750-1918' Studien zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte Schleswig-Holsteins bd. 26, s. 77-98. Neumünster 1996.
- Møller, Anders Monrad: 'Jagt og skonnert. Studier i den danske provinssøfart i tiden fra 1814 til 1864'. København 1988.
- Mørkegaard, Ole: 'Søen, slægten og hjemstavnen'. København 1993.
- Thomsen, Birger: 'Aabenraa - byen med mange forbindelser til resten af verden' i: Sønderjysk Månedsskrift 2005, s. 92-99.

### Kilder

- Rigsarkivet:  
1860 Folketælling for Aabenraa købstad.  
1860 Folketælling for Sønderborg købstad.
- Landsarkivet for Sønderjylland:  
Aabenraa byarkiv:  
165a-e Skibslister.  
166. 1759-1810. Lister over skibenes mandskab.
- Museum Sønderjylland - Kulturhistorie Aabenraa:  
Sag nr. 102. F.S. Grove Stephensens samlinger vedrørende småskibsfart på Flensborg Fjord.

# Meine inning geliebte Pauline Fiskeskipper Søren Mailunds breve hjem

Af Erika Knudsen

*I en pakke forseglet med rødt lak fandt Erika Knudsen sin bedstefars breve skrevet hjem, mens han sejlede med stykgods på de sønderjyske havne i 1890'erne og de første år af 1900-tallet. Det er blevet historien om livet som sømand og siden skipper på et mindre skib.*

## Indledning

TIL AT BEGYNDE MED SAD JEG med tre af min bedstefars breve, som lå mellem andre familiepapirer, men efter min mors død i 2005 dukkede der en hel pakke op, som havde været forseglet - der var rester af rødt lak. Desværre findes der ingen breve fra min bedstemors hånd fra den tid.

Først undrede jeg mig over, at brevene var skrevet på tysk. Jeg vidste, at mine bedsteforældre var danske; og i deres hjem blev der altid talt sønderjysk. Men så måtte jeg tænke på, at bedstefar - som var født i 1871 - nok havde gået i tysk skole, og sønderjysk er jo ikke noget skriftsprog. Så det har nok været det nemmeste for Søren Mailund at skrive på tysk selvom han hverken beherskede grammatikken eller retskrivningen.

Søren Mailund blev født udenfor ægteskab som barn af Anna Maria Fabricius på Lensnakke i Aabenraa, dat-

ter af fisker Hinrich Fabricius og Metta Helene f. Högh, og "angiveligt bageren Søren Hansen Meilund ved røde kro, hvor barnets moder tjente for 10 måneder siden" - således står der på hans fødselsattest. Drengen voksede op hos sine morforældre i det for Aabenraa-dreng naturlige havne- og sømandsmiljø. Bedstefaderen var også rebslager, og Søren Mailund er fra sine tidlige år blevet fortrolig med sejldug og tovværk. Mange år senere fik han ansvar for og rejste rundt med det store restaurationstelt, der blev sat op rundt om på ringrider- og dyrskuepladser.



Foto: Privat

*Søren Mailund iført sin marineuniform.  
På huen står der 'Torpedo Division'.*

Jeg gætter på, at der er blevet talt tysk i Fabricius-familien, eller måske snarere plattysk, hvilket sprog Søren Mailund også ofte talte med sin søn Peter. Hans skolegang har nok været sparsom, men hans breve afslører et ret kultiveret sprog og ofte elegante vendinger.

Min bedstemor, født Pauline Johansen fra Løjt Kirkeby, datter af en inderste, må have fået noget dansk-undervisning. Hendes breve til sønnen fra 1920'erne er skrevet på korrekt dansk.

Brevsamlingen omfatter 36 skrivelser hovedsageligt fra årene 1890-1893. Derefter er der større spring, og det sidst daterede til "Meine innig geliebte Frau und Kinder" rettede brev er fra marts 1906. Om der har været andre breve, ved jeg ikke.

Epistlerne er skrevet på små ark, for det meste et ark pr. brev, i størrelsen ca. 12 x 18 cm.

Tre af disse ark er særlig bemærkelsesværdige med et brevhoved, der viser Haderslev by, i tre forskellige udførelser.

Hvad Søren Mailund har lavet før 1890, har jeg ingen konkret viden om. Jeg kan huske, at han har fortalt, at han har sejlet med rigtig store sejlskibe som matros. Hvor langt omkring han har været, ved jeg ikke. Han ejede nogle store konkylier, som vi børn satte for ørerne, så vi kunne høre havet bruse.

Der findes et foto af ham i marineuniform. Sløjfen omkring huen bærer en indskrift med 'Torpedo Division'. Tidsmæssigt kan jeg ikke bestemme det nærmere, men der blev ikke i min barndom talt om krigsoplevelser.

Jeg blev meget betaget af den enkle, stærke kærlighed og konstante om-

sorg, min bedstefar giver udtryk for i sine breve. Forbavset var jeg ikke, for mine bedsteforældre elskede og drillede hinanden til det sidste. Men ved studiet af disse breve blev jeg også klar over, at de fortæller en mangesidig historie om handelslivet rundt om i de sønderjyske havne, om kampen med naturkræfterne og kampen for det daglige brød.

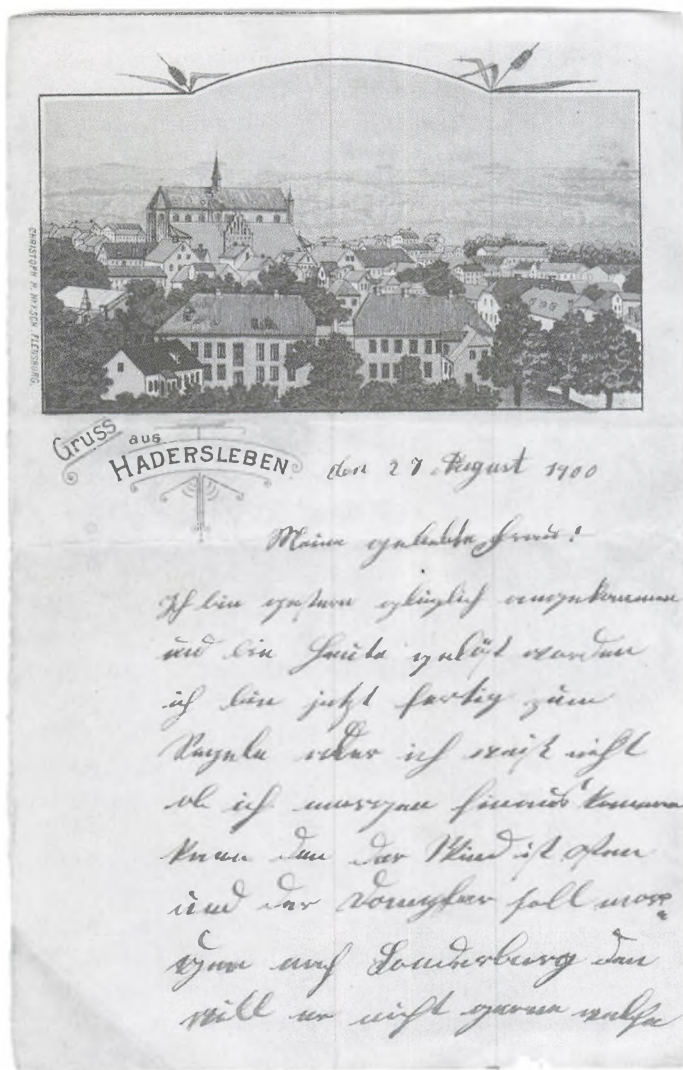
### Sejlruter, ladninger, vejrlig

Mange af sejladerne gik fra Sønderborg til Haderslev med kul. Den skipper Jes Boisen tilhørende jagt 'Marina' måtte ofte vente på kuldampere i Sønderborg havn. Sommetider blev ventetiden så lang, at min bedstefar kunne få en tjans med at losse andre skibe. Det gav en ekstra skilling. Så vidt jeg kan bedømme, var de kun to mand ombord på skibet. En mand ved navn Peter bliver omtalt engang imellem, men i andre senere breve lyder det, som om Søren Mailund var alene på skibet.

Det har ofte været besværligt at komme ud af Haderslev havn, enten fordi der var vindstille, eller fordi der stod en stiv østen ind ad den smalle fjord. Det skete, at de blev taget på slæb af et dampskib, der skulle ud af Haderslev havn. Den 21. maj 1891 skriver Søren Mailund fra Haderslev:

"Jeg ankom lykkeligt hertil i går og er blevet losset i dag. Jeg er klar til at sejle, men jeg ved ikke, om jeg kan komme ud, for vinden er i øst og den damper, der skal til Sønderborg i morgen, vil ikke så gerne have nogen med, for han har travlt ... "

En anden gang kommer de på vej fra Haderslev til Sønderborg ud i hårdt vejr. Fra Als Sund skriver han den 30. juli 1891:



Flere af brevene hjem er smukt dekorerede med fortrykte tegninger fra Haderslev. Her er det et brev dateret den 27. august 1900.

sove, og onsdag eftermiddag kom vi til Sønderborg”.

En måned senere er det igen stormvejr. Fra Sønderborg skriver Søren:

“Min elskede Pauline! Vi er gud ske lov ankommet lykkeligt til Sønderborg. Vi havde igen et frygteligt vejr, for vi kom til at sejle klyverbommen ned. Men vi to mandfolk er dygtige tømrere og derfor varede det heller ikke længe, før vi havde vores grej i orden igen. Men det blæste dog for hårdt til, at vi

“Nu begynder jeg igen, hvor jeg afbrød i går. Jeg vil meddele dig, hvordan det gik os, da vi i tirsdags ville sejle fra Haderslev til Sønderborg, for vi havde et frygteligt vejr. Vi var tæt ved Als, da faldt vores sidetalje ned, så vi måtte vende og sejle tilbage til Halk Høft, og der lå vi til om aftenen. Kl. 5 tog vi af sted igen, men så blev det helt stille, og kl. 12 om natten kom vi til Barsø, der lagde vi os til at

kunne sejle, og derfor blev vi roligt liggende ved Halk Høft. Men denne gang var vi ikke alene, for der var i alt 6 jagter, så vi var et nydeligt lille selskab. Den ene var fra Hejls, han skulle til Aabenraa og laste stenkul”.

Engang blev Søren Mailund liggende i Dyvig med sin båd. “Jeg ligger på grund, for vandet er så lavt, at jeg kan gå tørskoet omkring båden, men jeg ligger jo i sikker havn”.





*Søren Mailund og Pauline født Johansen fra Løjt Kirkeby. Billedet er formentlig taget i forbindelse med deres forlovelse.*

Det er særlig i november måned, sejladsen er vanskelig og farlig. Fra Ørbyhage skriver skipperen den 9. november 1900:

“... vi har ligget her hele dagen i går og heller ikke i dag kan vi komme videre, for i dag er det meget værre end i går. Vi ligger for begge ankre med 20 favne kæde på hvert anker, så jeg tror nok, vi kan holde fast. Så snart det kan gå an, kommer vi hjem”.

Og i februar 1906:

“Jeg griber til pennen for at berolige dig og skrive til dig, hvordan det er gået os. Lørdag formiddag sejlede vi fra Kalvø, men vi var knap nok ude af fjorden, før det begyndte at blæse fra syd-syd-vest, så vi ikke kunne komme til Sottrup, men måtte søge ly ved Barsø. Der havde vi om natten en frygtelig snestorm, vi var hele tiden

bange for, at ankeret ville gå med, da ville vi have udgjort et smukt parti for vinden mod Årøsund, men ankeret holdt gud ske lov”.

Foruden kul, der blev aftaget i Sønderborg, bestod fragtgodset snart af sand, snart af brædder. Der blev leveret sten til Mielsgaard i flere omgange. Der blev også transporteret landbrugsprodukter: Hvede, majs og byg til “Åpenrader Actienbrauerei”, men også frugt og kål.

Anløbshavnene lå for det meste i nordslesvigsk område: foruden byerne Haderslev og Sønderborg var det Høruphav, Kalvø, Årøsund, Dyvig, Sottrupskov, Mjels, Barsø, Stevning Nor. De kom også jævnligt til Fyn: Assens, Faaborg.

Fra Faaborg beretter Søren Mailund om et besøg i sukkerkogeriet:

“... jeg har set alle de maskiner, der laver sukker af roer. Du kan tro, min elskede, det er et stort hus, og der er mange mennesker i arbejde. Nogle steder går de næsten nøgne, for de har ikke andet på end et par tynde bukser, for det er så varmt derinde, og de arbejder dag og nat ...”

Engang blev det til en udflugt til København. De lå et sted, hvor de ikke kunne komme ud for sydvestvinden, og derfor inviterede ‘Bonden’ dem til en tur til København (med hvilket transportmiddel, er der intet nævnt om). “Åh, min elskede, om du bare havde set alt det skønne, så havde det været en større fornøjelse for

mig. Vi var også i cirkus og i Panoptikummet”.

En anden københavneretur var et noget mere seriøst foretagende. Skipperen, eller skibsejeren, havde besluttet at sælge en ladning tørv i København. Afrejsen blev forsinket på grund af storm, men den 3. oktober 1892 meddeler Søren fra Kalvø sin forlovede, at de skulle sejle næste morgen. De har lastet 36.000 stk. tørv ”og mere vil vi ikke have med, for vi ved ikke, om vi let kan komme af med dem”. Men der indtrådte hele tiden forsinkelser. Fra Troense skriver han den 7. oktober ”Tirsdag morgen den 4. sejlede vi fra Kalvø og gik for anker udenfor Svendborg. Og så kom den danske krydser og skældte os ud, for vi havde vores karantæne-flag under gafflen, og det skulle vi have haft på toppen --- Torsdag den 6. kom vi til Troense og her ligger vi nu. Sidste nat blæste det så hårdt, at vi måtte kaste begge ankre, og i dag kan vi ikke sejle, det blæser for hårdt ...” Lidt senere meddeles det så, at de er kommet ca. 15-16 mil længere, og at der kun var én dagsrejse til København.

Om opholdet i København foreligger der intet. Først den 18. oktober skriver Søren Mailund igen til Pauline:

”I aften vil jeg igen gribe til pennen og give dig den glædelige meddelelse, at vi i dag har losset vores tørv, og at vi i morgen skal lade hvidkål. ... Kære Pauline, vi har intet tjent på vores tørv, men har sat penge til, men dem skal jeg ikke betale nogle af, for Peter siger, at han selv tager skaden, men vi har da ikke sat så meget til som Boisen, for han har solgt alt til tons-pris og fået 50 øre pr. ton, og det er for lidt”.

Det viste sig også vanskeligt at komme af med hvidkålen, og Søren skriver irriteret - på plattysk - ”og så lossen vi kålen af, hvor de nu vil have den, de kan selv være nogle kålhoveder”.

Myndighederne nævnes ikke ret tit. Der ligger vagtskibe ud for havnene og fjordene, som de skal melde sig eller give sig til kende for. Så var der jo det med den danske krydser og det forkert anbragte karantæneflag ...

Der er en sjov beretning om Søren Mailunds tur til Hejlsminde, dvs. Danmark. Han skriver den 24. marts 1891: ”Jeg ved ikke, om du så os, da vi i morges sejlede ud, og allerede til middag var vi her. Du kan tro, kære Pauline, Hejlsminde er en stor landsby. For her er 3 gårde og et hus, og her siger folk 'A'. Det var en pæn spadsetur, vi fik os i eftermiddags, vi skulle gennem 3 landsbyer, før vi kom til tolden, den ligger nemlig 17 mil ind i landet, og undervejs så vi en mand, der kørte sand ud på vejene, han havde en grå hat ned over ørerne, og et par handsker, der gik ham til albuerne. Du kan tro, det var skægt, jeg grinede sådan, at jeg var lige ved at tabe mine bukser ...”

### Økonomien

Hvordan fragttorderne er kommet i stand, kan jeg kun gisne om. Der har været købmænd i byerne og de mindre anløbssteder, der har henvendt sig til skipperen. Omvendt har skipperne vel også undersøgt, hvor der var transportbehov, og også hvor de kunne få noget returgoods på vej hjem.

En købmand ved navn Jacob Nissen nævnes, og firmaerne Jürgensens Kohlenlager, Haderslev, og Jør-

gensens Comtoir, Sønderborg, figurerer. Det er ofte sådan, at Søren Mailund må afhente betalingen for transporten, inden han sejler videre, men han får den ikke altid prompte og bliver forsinket. Hvordan Søren Mailund blev aflønnet, så længe han sejlede for en anden skipper, ved jeg ikke. Noget kunne tyde på, at han sommetider har fået en andel i fortjenesten. Denne andel har han sendt undervejs pr. post eller med en bekendt til sin hustru.

Det har ikke været noget lukrativt erhverv at være skipper på denne tid, hvor man med dampskibene blev mere uafhængig af vind og vejr, og hvor andre transportmåder vandt frem. At det også har været uhyre slidsomt, er sikkert.

I oktober 1896 skriver Søren Mailund denne noget mismodige meddelelse:

“Kære Liene, du må ikke være vred, fordi jeg ikke har sendt nogle penge, for i går, da jeg kom, var Nissen ikke hjemme, og i dag har jeg ikke haft tid. For først skulle jeg losse, og så skulle jeg laste igen, og så skulle jeg jo også se, jeg kom videre, for jeg har længe nok drevet omkring og intet tjent. Jeg håber, at jeg igen får fragt til Stevning Nor. Jeg sender dig hermed 5 Mark, så får du igen noget fra Stevning”.

I et brev fra Sottrupskov, dateret 3. september (intet årstal) giver han udtryk for, hvor svært han har det:

“Min inderligt elskede hustru! Jeg håber, at når du får dette brev, så har du fået de 10 M, som jeg sendte fra Halk. Jeg har denne gang haft en forfærdelig tur, for da vi tirsdag om aftenen var kommet til Halk, måtte vi allerede om onsdagen kl. 4 af sted igen

til Årøsund, for det blæste stærkt fra øst. Og der måtte vi blive liggende til søndag og om mandagen har jeg så lastet 11 meter og så måtte jeg våge hele natten, for om aftenen blæste det op igen fra øst. Men i går aftog vinden noget og til sidst blev der stille, og jeg kunne laste endnu en meter, og i dag hen imod aften er vi kommet af sted herfra. Jeg ved ikke, hvordan det er gået dig, for mig er det gået dårligt. Men jeg er da glad for, at jeg er rask, og håber også at I kære hjemme er det. Kære Liene, i morges har jeg spist det sidste stykke brød og i går aftes slap smørret op. Du kan tro, jeg var mægtig sulten, da jeg kom hertil til aften. Nu har jeg spist mig rigtig mæt. Jeg slutter mit brev med mange venlige hilsener og kys til dig og mine små kreditorer. Din S.H. Mailund, som elsker dig”.

De første breve fra Søren til Pauline er skrevet på jagten “Marina”, som tilhørte Jes Boisen. Senere har han sejlet med jagten “Marie”, men endelig - sandsynligvis omkring 1903 - undertegner han sig som “Schiffer S.H. Mailund, jagten ‘Hortensia’ ” Det må have været hans egen båd.

### Privatliv

Søren og Pauline var lystige mennesker. Han var endog særdeles lun. Hans familie, hans “ophav”, optræder ikke i hans breve, derimod er der altid hilsener til hendes forældre og søskende, og hyppigt tale om besøg hos dem og hos venner og bekendte. Pauline må have tjent, sandsynligvis i eller omkring Løjt. Der er ingen form for klager over tilværelsen. I de første breve, Søren skriver til sin kæreste, er der næsten altid tale om forestående besøg, festlige sammen-

komster. Han giver hende også praktiske anvisninger, Pauline skal tage træsko på, for der er smattet, hvor de skal hen. Trækharmonikaen er en trofast ledsager, når de skal til fest; det kan være besværligt, når man skal af sted i regnvejr. Til fods selvfølgelig, altid til fods. Han skriver efter pinsen 1891 drilagtigt til hende:

“Kære Pauline, har du nu fået sovet ud til Pinse, jeg sov et par timer undervejs herhen, og i dag fik jeg en middagslur på 3 timer”. En anden gang driller han hende: “Du er mig en køn én, drikker dig fuld, når jeg ikke er hjemme. Men det var en skam, jeg ikke var der, jeg skulle have været bruderytter, det ville jeg have tjent 20 Mark ved, jeg håber, jeg kan tjene de 20 Mark hos dig!”

Til at begynde med signerer han sig som ‘din trofaste ven Søren Mailund’. Senere kommer der ‘tusind kys’ til. Indledningen til brevene “min inderligt elskede Pauline” skifter efter deres bryllup den 2. oktober 1893 til “min inderligt elskede hustru”, og senere igen “min inderligt elskede hustru og børn”. Og hans indlagte kærlighedserklæringer bliver stadig mere lidenskabelige: “Kære Liene, jeg håber, jeg på søndag kan slutte dig i mine arme”. “Kære Liene, jeg håber, jeg på søndag igen kan omfavne dig og trykke et kys på dine læber” - eller “omfavne dig og se dig i øjnene”.

*Jagten Hortensia af Aabenraa, som Søren Mailund købte omkring 1903.*

Han længtes efter et eget hjem og efter nogen, som kunne lave mad til ham - indtil da måtte han klare sig selv. Er der noget, han klager over, er det træthed.

Uoverensstemmelser har der tilsyneladende ikke været mange af, måske en misforståelse. Han skriver engang (udateret):

“Kære Pauline! Jeg har ikke skrevet i lang tid, men jeg har heller ikke fået brev fra dig, fordi du sikkert har været vred på mig, fordi jeg ikke kom hen til dig sidste søndag, som jeg havde lovet. Men nu skal du kende årsagen. Jeg havde nemlig meget at lave her på skibet og det blev sent, inden jeg var færdig, og da jeg var færdig, skulle jeg endnu hente penge for en fragt og skulle til Kirkeby med dem til J. Boisen, for at få min andel, og da jeg gik fra ham, var det allerede for sent at komme til dig. Kære Pauline, om du har været hjemme sidste lørdag, ved jeg ikke, for da de kom ud for at malke, var der to inde i stalden, og de var ved at give grisene, og så vidt jeg kunne høre, så var du der ikke, og derfor ville jeg ikke banke på vindu-



Foto: Privat

et. Over to timer stod jeg ved den lille lade der ved stalden. Du ser altså, jeg har været der, og er dig ikke, som du måske tænker, helt utro. Jeg kommer igen ...”

Efter at de er blevet en familie, har det været svært at klare økonomien. Søren synes at have været under et konstant pres for at sende penge. Han undskylder og forklarer, hvorfor han ikke har sendt dem før.

Engang beder han Pauline om ikke at være vred på ham, fordi han er sådan et 'galhoved'. En anden gang beder han hende hilse børnene fra deres onde far. Det må være i spøg, men han har nok engang imellem måttet tale med store bogstaver for at dæmpe den store flok piger, han havde. Det blev til syv børn, seks piger og én dreng. Sommetider kaldte hun ham 'din gamle fant', og han kaldte hende senere spøgefuldt 'dit pæretæ!'.

Et af de sidste breve, dateret den 12. marts 1906 fra Sottrupskov, vil jeg citere i sin helhed. Det er præget af mismod og længsel, måske også angst:

“Min inderligt elskede hustru og børn!

Jeg meddeler dig, at jeg har fået dit kære brev. Jeg sejlede forgårs nat kl. 12 fra Mjels, så blev det stille vejr, og så bugserede vi udad og ankom hertil i går morges kl. 7. Jeg nåede at komme til damperen, hvor jeg fik dit brev, jeg sendte i går et kort til Barsø. Min kære søde kone, jeg længes efter jer, men om Gud vil, kommer jeg nu snart hjem.

Men det er noget skidt, at vi ikke kan laste i dag på grund af stormvejr. Det er næsten umuligt at ligge her, vandet ryger ligefrem, sådan blæser

det, men jeg har fortøjet godt, så det går vel. Bare det snart bliver godt vejr, så skal jeg med et læs sten til Meelsgaard og kommer så med byg til bryggeriet i Aabenraa. Denne ladning får jeg for Jacob Nissen. Så bed nu for mig, min elskede, at jeg snart kan komme hjem og tage dig i min favn og kysse dine friske læber. Jeg ville helst straks ile hjem til dig, men det går ikke, for det bliver for dyrt. Nu ved jeg ikke mere at skrive om, min skat, og slutter i håbet om, at jeg snart er hos jer igen. Hils og kys børnene fra mig, hils også naboerne og vore bekendte fra mig. Til dig de hjerteligste hilsener og kys *fra din mand, som elsker dig til døden.*

S. Mailund. Lev vel, min elskede, på gensyn”.

Søren Mailund slog sig siden på fiskeri, som han supplerede med forefaldende arbejde på havnen. “På broen”, som vi siger i Aabenraa. Også Pauline måtte tage fat. Når der f.eks. blev landet store mængder sild, stod hun sammen med andre koner på havnen og saltede fisk. Under Første Verdenskrig blev sønnen Peter sendt ud på landet for at bytte fisk for landbrugsprodukter, først og fremmest mel. Det var vist ikke nogen succes.

Søren Mailunds sidste skib hed 'Paula', som hans yngste datter. Med denne båd transporteredes søndagsgæster til 'Strandcafé' på Linsnakke, og her mødte Peter Mailund for første gang min mor Johanna. Det må have været i 1923.

Velhavende blev Søren og Pauline Mailund aldrig. Men de var tilfredse og glade mennesker i deres alderdom. De var engang et stateligt par. Min bedstefar husker jeg dog kun som en lille, krumrygget mand.

# Skærbæk Håndværker- og Handelsstandsforening 1881-2006

Af H.E. Sørensen

*Efter 125 år er Skærbæk Håndværker- og Handelsstandsforening stadig vågen og spillevende. H.E. Sørensen tegner her et historisk portræt af foreningen. Den fulde historie om Håndværker- og Handelsstandsforeningen kan læses i Fra Skærbækegnens fortid nr. 21, 2007.*

**S**KÆRBÆK HÅNDVÆRKER- OG INDUSTRI-FORENING blev stiftet på et møde på Degns Kro (Melbyvej 29) den 1. januar 1881 på initiativ af bødker Peter Christian Ohrt, der boede i det hvide stråttækte hus på hjørnet af Mellemgade og Svingelen, hvor man stadig kan se hans initialer i sydgavlens murankre. Den første bestyrelse kom til at bestå af urmager og guldsmed Carsten Nielsen Schmidt, Melbyvej 23, smedemester Hans Jessen Schmidt, Hjemsted, slagter Niels Hollender, Melbyvej 33, brygger M. Beier, Svingelen 31, og

bygmester Anders Jørgensen Borre, der boede, hvor nu Skærbækhallerne ligger.

Desværre eksisterer de første protokoller ikke mere, så vi ved ikke, hvor mange medlemmer foreningen havde, eller hvem der var medlem. Men på det tidspunkt var stort set alle erhverv repræsenteret i Skærbæk, og en opgørelse viser, at der var mindst 70-80 håndværkere og handlende i byen. Den ældste medlemsfortegnelse, der kendes, er fra ca. 1902. Da havde foreningen 64 medlemmer, som repræsenterede 30 brancher: seks købmænd, to skorstensfejere, to skomagere, to fragtmænd, tre gartnere, to sadelmagere, fire smede, to rebslagere, to guldsmede og urmagere, fem slagtere, fire bagere, fire skræddere, to kroværter, fire bygmestre, to blikkenslagere, to snedkere, to



*Storegade i Skærbæk fotograferet ca. 1900.*

Foto: Skærbæk Lokalhistorisk arkiv.



*Manufakturhandler  
Iver Boldts  
manufakturhandel  
fotograferet i  
forbindelse med  
25-års jubilæet den  
25. april 1937.*

barberer, to farvere og én fra hvert af følgende fag: tømrer, tækkemand, hjuler (karetmager), fotograf, manufakturhandler, strikker, sodavandsfabrikant, møller, bødker, bogtrykker, auktionator og boghandler. Formand var på det tidspunkt slagter Hans Peter Obling. I alt har der været 24 kendte formænd, længst slagtermester Anton Schmidt, der havde posten i 29 år (1927-56) med en kort afbrydelse.

Hvad foreningen foretog sig i de første årtier, ved vi næsten intet om på grund af de manglende protokoller, men i foreningens statutter, der kendes fra en afskrift fra 1897, står, at formålet var at "fremme håndværkerne og de industridrivendes vel". Ud over at repræsentere byens og kommunens erhvervsliv over for de preussiske myndigheder havde foreningen også en social funktion, idet der "i medlemmernes interesse gennemføres a) underholdende sammenkomster, jævnlige møder, dilettantforestillinger, baller, udflugter og lignende, b) udstillinger med håndværkets og industriens frembringelser".

Statutterne tilføjer dog, at "der må højst afholdes fire fester om året. Ved disse kan medlemmernes damer deltage". Enhver håndværker eller industridrivende i Skærbæk kunne blive medlem, dog med den begrænsning, at "godt lune og god opførsel" var "væsentlige betingelser for optagelse", hvilken i øvrigt skete "gennem afstemning ved almindeligt stemmeflertal".

Under Første Verdenskrig lå Håndværker- og Industriforeningen stille som så meget andet, men straks efter våbenstilstanden i november 1918 tog hjuler Niels Jensen og snedkermester Lassen Christiansen initiativ til en genoprettelse. Søndag den 2. februar 1919 mødtes ca. 25 håndværkere på Aablings Hotel for at nystarte foreningen med det formål at "værne og fremme håndværkerstandens og industridrivendes interesser samt hjælpe og understøtte de enkelte medlemmer og deres enker, at søge tilvejebragt ordninger i den kommunale styrelse, således at standens interesser varetages, og at udbrede almenyttig oplysning blandt forenin-

gens medlemmer". Lassen Christian- sen blev formand. Foreningens mø- der holdtes på skift for et år ad gan- gen på byens fem restaurationer, som alle var medlemmer.

Noget af det første, man foretog sig, var sammen med de dansksindede landmænd at opstille en dansk fæl- lesliste til kommunalvalget 1919 med ni kandidater, hvoraf de otte blev valgt. Det niende mandat tilfaldt den tyske listes spidskandidat, restauratør Rudolf Stehr fra Amtsbanegårdens re- staurations, der i øvrigt også var med- lem af foreningen.

Omtrent samtidig indgav man et forslag til navngivning af byens gader og veje, der stort set blev fulgt. Der blev grundlagt en teknisk skole, som fungerede fra 1920 til 1961 (senere kom der også en handelsskole 1940- 67), og man opfordrede medlemmer- ne til at støtte Skærbæk Realskole, der startede i 1919 som den første danske skole syd for Kongeåen (efter 1864).

1925 fik foreningen sit første kvin- delige medlem, modehandlerske Marta Christensen, der havde forret- ning i Jernbanegade. Hun modtoges i kredsen med et trefoldigt hurra, men var en enlig svale blandt lutter mænd. Medlemsskaren var og er fort- sat stærkt mandsdomineret, og først så sent som i 1996 fik man det første kvindelige bestyrelsesmedlem og året efter den første og hidtil eneste kvin- delige formand, Gitte Ohrt Sørensen, i øvrigt et tipoldebarn af foreningens stifter.

Man fortsatte i mange år med at op- stille egen liste til sognerådsvalgene. Op gennem 1930'erne og 40'erne fik man regelmæssigt valgt to repræsen- tanter. Gennem 20 år var købmænd og senere kommissionær A. Chr. Nielsen

sognerådsformand (1919-39). Han havde følgeskab af bl.a. købmændene L.N. Aabling og H.F. Hansen. Senere var muremester Viggo Jensen og fa- brikant C. Findahl sognerådsfor- mænd og sidstnævnte Skærbæk Kommunes første borgmester i 1970, ligesom revisor Charles Madsen og bogtrykker Erling Bjerre som konser- vative byrådsmedlemmer også har været erhvervslivets talsmænd.

Oprettelsen af Skærbæk Brugsfore- ning i 1934 var en torn i øjet på Han- dels- og Håndværkerforeningen, som den nu hed. I en udtalelse fra besty- relsen pointerede man, at "det må være medlemmernes pligt ikke at støtte brugsforeningen," ligesom man truede 'Skærbæk Avis' med an- nonceboycot, hvis bladet optog an- noncer fra brugsforeningen!

Besættelsestiden lagde naturligt nok en dæmper både på erhvervsliv- ets og foreningens udfoldelser, men straks efter 1945 var man parat til at klø på igen, selv om de første år efter befrielsen var præget af varemangel og rationeringer. Men byens hand- lende og håndværkere satte bl.a. de- res lid til Rømdæmningen, der ind- viedes 18. december 1948 med mini- sterbesøg og stor festivitas. I den for- bindelse vedtog man bysloganet 'Skærbæk - Rømdæmningens by'. Man forventede, at den ville betyde et opsving ikke mindst for byggeer- hvervene. Og man må jo sige, at tu- rismen på Rømhø har været af af- gørende betydning både for hånd- værk og handelsliv i Skærbæk i det mere end et halvt århundrede, der er gået siden.

Efter de magre år efter krigen fulgte 1960'erne med et markant opsving i økonomien og fuld beskæftigelse, og



det gjorde ikke optimismen mindre, at det i 1968 bl.a. ved en energisk lokal indsats lykkedes at redde slagteriet med dengang omkring 50 arbejdspladser fra lukning. Samtidig blomstrede også andre virksomheder i byen, bl.a. Skærbæk Byggeindustri (SkB, byens største virksomhed), Findahls Møbelfabrik, By og Lands Bogtrykkeri (B&L-Tryk), elforsyningselskabet EASV, tekstilfabrikken SEA og Skærbæk Mejeri (de to sidste lukket omkring 1990) samt flere håndværksvirksomheder. Ja, på generalforsamlingen i 1973 sagde formanden snedkermester Gert Christiansen, at der var "en næsten for god beskæftigelse", så der "i perioder har været mangel på arbejdskraft". - "Der har vel aldrig været så meget gang i sagerne som i 1973," konkluderede han.

1970'erne var samtidig det årti, hvor Danmark indtrådte i Fællesmarkedet (EF), men det var også en periode, hvor arbejdsløsheden på landsplan steg markant, og betalingsbalancunderskuddet blev større og større. Vi havde oliekrise og international afmatning. Virksomheder lukkede i stort tal eller blev overtaget af udenlandsk kapital. Alligevel betegnedes årene i formandsberetningerne som 'tilfredsstillende' eller endnu bedre. Men heller ikke Skærbækegnen slap for at mærke krisens virkninger. I 1979 gik kommunens største arbejdsplads, Asger Lindinger-koncernen, konkurs. Det var en meget alvorlig sag, da koncernen alene i Skærbæk Kommune beskæftigede omkring 380 personer, først og fremmest på Rømo. Koncernens virksomheder afhændedes til forskellig side, og Rømo-Sildfærgeriet solgtes til det tyske Förde Reederei i Flensborg. Da det betød, at

de ansatte skulle arbejde under tysk overenskomst i stedet for dansk, udløste det en ti måneder lang arbejdskonflikt. Mens den stod på, blev Håndværker- og Handelsstandsforeningen fra flere sider anmodet om at gribe ind, men bestyrelsen måtte svare, at det havde man hverken planer om eller kompetence til.

Det var måske med baggrund i disse begivenheder, at bagermester Georg Andresen i sin beretning på generalforsamlingen 1980 sagde, at 1979-80 havde været "et år med stagnation på alle fronter". Han tilføjede dog beroligende, at i Skærbæk "kører alt stille og roligt," og oplyste, at foreningen havde 98 aktive og 61 passive medlemmer, "hvilket må siges at være fint for en by af Skærbæks størrelse".

Og på den baggrund kunne foreningen så i 1981 fejre sin hundredeårsdag med jubilæumsbog og en erhvervsmesse, der blev åbnet af borgmester Johannes Hamann, som fastslog, at "med det store velassorterede udbud, som foreningens medlemmer kan præstere, er der ingen grund til at gå over åen efter vand".

Ved generalforsamlingen i 1982 sagde boghandler Hans Asmussen, at "turismen er kommunens store aktiv til gavn både for de private erhvervsdrivendes og kommunens kasser". Samtidig vendte han sig mod de planer, der blev luftet om en omfartsvej uden om Skærbæk. Efter mange diskussioner blev hovedvej 11 gennem Skærbæk i 1984-85 anlagt som en såkaldt 'miljøvenlig hovedvej' frem for en omkørselsvej, der ville fjerne den gennemgående trafik fra bykeren. Oprindeligt var det ment som et forsøg, der dog med små justeringer



*Smedemester  
Lorenzens smedie  
Svingelen i  
Skærbæk omkring  
1910.*

blev permanent. Den vakte almindelig tilfredshed blandt byens butiksindehavere, som så den som en stor fordel for handelen. Da Tønder få år senere fik en omfartsvej uden om byen, ligesom Bredebro allerede havde haft det i flere år, blev Skærbæk den første 'større' by, man kørte igennem fra grænsen og nordpå. Ydermere viste en statistik, at omkring fem procent af de gennemkørende biler standsede for et kortere eller længere ophold i byen. Selv om dette antal nok var sat rigelig højt, kunne det ikke undgå at smitte af på handelen, da de fleste købte et eller andet. Det gav sig udslag i et nyt byslogan: "Skærbæk - byen, man ikke kommer udenom".

I foråret 1988 bragte tysk fjernsyn et indslag, som fortalte om dårlige forhold på danske turiststeder, ikke mindst Rømø. Det gav anledning til megen uro, og turistforeningerne satte en modoffensiv ind med bl.a. en dyr annoncering i tyske aviser. Selv om denne 'smædekampagne', som manufakturhandler Ole Winter kaldte den på generalforsamlingen i 1989, havde haft en negativ virkning

på turisttallet og dermed omsætningen både på Rømø og i Skærbæk, viste det sig at være en meget kortvarig gene, idet turismen allerede året efter var på fuld højde med tidligere år og siden har været i fortsat fremgang.

Storegade blev i begyndelsen af 1990'erne belagt med fliser, efter at alle rørledninger m.v. under gaden var fornyet, så man ikke risikerede at skulle grave det hele op igen efter få år. Arbejdet udførtes over to år, og i foråret 1993 kunne den netop afgåede trafikminister Kaj Ikast indvi den nye gade, der var forsynet med parkeringspladser, hastighedshæmmende bump og træer langs siden, ligesom den havde fortove i niveau med kørebanen, men adskilt fra denne med et bånd af brosten og profilbuede afløbsrender, således at den også var kørestolsvenlig. "Resultatet er blevet virkelig flot," sagde advokat C.J. Mazanti på generalforsamlingen i 1994, "og forretningsgaden er blevet et stort aktiv både for de forretningsdrivende, den lokale befolkning og turisterne".

'De gode tider' var vendt tilbage.

1995 havde været et travlt år. "Håndværkerne har ordrebøgerne fulde, og de fleste handlende har oplevet omsætningsstigninger," hvorfor "det er svært at bevare pessimismen!" som Mazanti sagde.

Alligevel var der en opsang til medlemmerne. "Det kan undre," fortsatte han, "at vi ikke alle kan se, at der er en sammenhæng mellem vores lille firma og aktiviteten i kommunen generelt. En kommune, hvor erhvervslevet stagnerer, vil opleve færre indbyggere, specielt unge, butiksdød, virksomhedslukninger, lavere udskrivningsgrundlag for skatter, lavere serviceniveau fra kommunens side, manglende incitament for virksomhedsetableringer og tilflytninger. Mindre aktivitet vil få en negativ udvikling til at brede sig, således at næsten alle kommunens borgere på en eller anden måde vil få det at føle,

og en negativ udvikling er altid selvforstærkende". Det er derfor nødvendigt, at alle "kommer op af lænestolene og deltager aktivt, både med økonomisk støtte, hvor dette måtte være nødvendigt, og med egen energi i forenings- og udvalgsarbejdet og den offentlige debat".

I de seneste par år har foreningen i høj grad været optaget af sammenlægningen af de seks vesteregnskommuner til den nye Tønder Kommune. Det betyder en betydelig omlægning på mange planer, ikke blot med hensyn til den kommunale administration. På flere møder drøftede man, hvilke virkninger det ville få for Skærbæk som handelsby og konsekvenserne for foreningen. Bl.a. diskuterede man forholdet til de andre håndværker- og handelsstandsforeninger i den ny kommune. Man var naturligvis indstillet på et vist samar-

*Bageriet på hjørnet af Storegade og Ribevej en gang i 1920'erne.*



Foto: Skærbæk Lokalhistorisk arkiv.

bejde om de overordnede spørgsmål, men var samtidig på det rene med, at de forskellige byers erhvervsforeninger hver har til formål at varetage sit eget områdes tarv og interesser. Og som en konsekvens heraf fremsattes forslag om en paraplyorganisation for handel og andre erhverv i Skærbækområdet som modvægt over for resten af kommunen.

Men det går ikke af sig selv. Der skal gøres et stykke arbejde for at fastholde kunderne, fastslog Matas-indehaver Gitte Ohrt Sørensen på generalforsamlingen i 2004: "Vi vil ikke fremover få det lettere med hensyn til at tiltrække kunder eller fastholde dem, vi har. Det vil blive benhårdt. Vi skal ikke tro, at vi får kunder, bare fordi vi bor i Skærbæk, eller fordi man ikke kan leve uden vores butikker. Jeg ved godt, at vores priser er lig priserne i butikkerne i udenomsbyerne og centrene, men kunderne vil have oplevelser, og det skal vi tilbyde dem, for de skylder jo ikke os noget og handler ikke med os, bare fordi vi bor her, men de vil og skal gøre det, fordi vi gør en forskel. Vi skal yde service, service og atter service," sluttede hun og fastslog: "Jeg tror, at meget af det handler om, at hver enkelt kunde skal føle sig i centrum!"

Og det er nok ikke den ringeste målsætning.

Ud over at varetage de rent økonomiske og faglige interesser for byens erhvervsliv står foreningen også for en række mere sociale og selskabelige tiltag som den årlige cykeltur hvert forår med et efterhånden stærkt vigende antal deltagere og den traditionsrige grønlangkålsspising med efterfølgende bankospil om efteråret, hvor medlemmerne til gengæld mø-



Foto: H. E. Sørensen.

*Et blik op af den juleudsmykkede Storegade ca. 1980.*

der talrigt op.

Siden 100-års jubilæet er foreningens medlemstal faldet til knap det halve. I 1982 var der 114 aktive og 29 passive medlemmer, mens der i 2006 er 62 aktive og 17 passive. Denne udvikling viser dels, at antallet af selvstændige erhvervsdrivende er faldet, bl.a. gennem lukning af en del butikker, dels at der stadig findes virksomheder i byen, som ikke er medlem af foreningen.

Håndværkernes og handelsstandens 125 år gamle sammenslutning i Skærbæk står således midt i nye store udfordringer. Måske nogle af de største og mest betydningsfulde i hele foreningens levetid. Det kræver en vågen og spillevende organisation med en engageret og handlekraftig bestyrelse og aktive medlemmer. Alt tyder dog på, at Skærbæk Håndværker- og Handelsstandsforening har viljen og kræfterne til at tage udfordringerne op med åben pande og leve op til sit ansvar som repræsentant for byens og egnens erhvervsliv. ■

# Krig og fred

Af Dagmar Bork

*Gud holdt sin skærmende hånd over Jakob Bork og Maren Christiansen under Første Verdenskrig. Dagmar Bork giver her nogle glimt af sin fars erindringer fra hans tvungne krigsdeltagelse på tysk side 1914 - 1918.*

ERINDRINGERNE ER ANDENHÅNDS, men min far var en stor fortæller, og historierne står lyslevende i min hukommelse og sikkert også i mine fem søskendes. Jeg har lyttet til de mange forskellige oplevelser på godt og ondt fra jeg var ganske lille, og min far fortalte godnathistorier for os børn. Måske synes krigsoplevelser ikke netop at være historier for børn, men det var min fars. De handlede om godt kammeratskab mellem de danske, men også på tværs af nationalitet. Muntre episoder, barske, men også retlinede tyske befalingsmænd og officerer gled

ind i bevidstheden. Hjemlængslen forstod vi så godt, og gennem min fars fortælling gik som en rød tråd hans tro på, at Gud passer på alle mennesker, tyske som danske, i krig og fred. Som voksen har min far og jeg talt om mine forældres tilværelse i krigsårene, og historierne er blevet gentaget dels med munterhed, dels med alvor. Håndgribelige erindringer er min fars 'krigskort', det vil sige den samling af postkort, som min far, Jakob Nielsen Frisk Bork, har sendt til sin forlovede, Maren Kjestine Christiansen under sin vej gennem Tyskland og Frankrig i 1916 til 1918.

## Lidt om Sønderjyllands historie

'Den 11. i 11. klokken 11'. Denne dato og på klokkeslæt blev våbenstilstanden efter Første Verdenskrig underskrevet af de stridende parter. Tyskland tabte krigen og måtte indgå strenge fredsbestemmelser, herunder give Sønderjylland - Nordslesvig er egentlig det rette navn - tilbage til Danmark. Efter afstemning i 1920 om tilhørsforholdet kom Nordslesvig tilbage til Danmark, mens Sydslesvig forblev tysk. På begge sider af den nye grænse opstod dermed et nationalt mindretal - dansk i Sydslesvig og tysk i Sønderjylland. Begge mindretal består i fredeligt samarbejde, men hjemmetyskerne i Sønderjylland frygter at miste indflydelse med oprettelsen af Region Syddanmark 2007. Da Sønderjylland således 'hørte til' Tyskland i årene 1864 til 1920, blev også de



Foto: Privat.

*Jakob Bork og Maren Christiansen.*

dansksindede sønderjyder indkaldt til at deltage i krigen på tysk side, naturligvis mod deres vilje. Alternativet havde været at flygte nord for Kongeåen, og i så fald miste deres rettigheder og ejendom. Af de ca. 30.000 indkaldte sønderjyder faldt eller savnedes mere end fem tusinde. Det var en dansk landsdel, der mistede sine unge mænd i en krig, der ikke var deres. På det store monument i Marselisborg Mindepark over de faldne er hver enkelt nævnt med navn, fødselsdato og hjemsted samt stedet og tidspunktet for livets afslutning. Hvert år den 11. november klokken 11 nedlægges der kranser for de faldne. På kirkegårdene i Sønderjylland er der mindesmærker - både danske og tyske - for byens eller landsbyens faldne i Første Verdenskrig.

### Nyforlovede

Mine forældre, deres forældre og hele min slægt var danske. De var med til at holde danskheden i hævd gennem den lange tid fra 1864 til 1920. Mange betydelige mænd arbejdede for danskhedens sag, men mindst lige så stor betydning havde befolkningens daglige liv og virke, hvor dansk sprog, sang og sammenhold blev fastholdt gennem de mange år trods stærk påvirkning fra tysk side i den offentlige administration og den tysktalende skole. Min far ville selvsagt meget nødig indkaldes, det var ikke Tyskland, han ville slås for. Desuden var han og min mor blevet forlovet i 1913, brylluppet var planlagt, men måtte udskydes, da min far blev indkaldt i februar 1916. Det var oversygeplejersken på Haderslev Amts Sygehus, hvor min far havde sit arbejde, der længe havde holdt hånden over ham over for myndighederne og erklæret, at Jakob Bork

var uundværlig på sygehuset. Det gik altså i de første krigsår, men i 1916 måtte han af sted; han var da 32 år. Forbindelsen mellem min mor og far blev opretholdt gennem de mange hilsener, min far sendte hjem, og som er bevaret, og de mange hilsener min mor sendte til ham, men disse er desværre gået tabt i tummelen. Den eftertragtede orlov blev højdepunkter for dem begge, og på et tidspunkt besøgte min mor sin forlovede, mens hans kompagni lå i Hamborg. En glæde - og det skulle fejres med blandt andet en tur i Hamborgs zoologiske Have, Hagenbeck. Her bestilte min far kaffe og flødekager i rigt mål uden at kende priserne. Da han modtog regningen, fik han et mindre chok, og værre var, at han ikke havde penge nok til at betale med. Min mor opfattede hurtigt situationen og rakte ham sig egen mere vel fyldte pung under bordet; tjeneren behøvede ikke at se, at det var hende, der betalte, og min fars ære blev reddet.

### Billeder fortæller historie

'Krigskortenes' forsider fortæller om de steder, hvor min far har været og bagsiden er fyldt til yderste millimeter med min fars ord til sin elskede Maren. Teksterne indeholder ikke særlig meget om krigens forløb, men derimod om kærligheden mellem de to, om længslen efter igen at mødes og holde bryllup efter krigens afslutning, hvis han nåede velbeholden hjem; det spørgsmål stod altid åbent. Min fars kort domineres af dette, men også - mellem linjerne - af angsten for ikke at komme hjem. Min far skriver om at stole på Guds bevarelse og håbet om fred. Han fortæller om kammeratskabet i den danske gruppe, hvor min far kendte mange hjemmefra dels fra byen, dels

gennem fælles møder inden for Samfundet, det vil sige i Indre Missionskreds. Denne danske gruppe fik et sammenhold, der for nogles vedkommende varede hele livet. For min far blev det til fortsat kammeratskab med ganske mange, og der blev, så længe han levede, udvekslet julekort. Min far har dog altid understreget, at danskerne også havde gode venner blandt de tyske soldater, heller ikke de havde ønsket denne krig. Han var flere gange så heldig at være hjemme på orlov samtidig med sin kommende svoger, Peter Christiansen, min mors bror. Ofte har de to drøftet, om de skulle benytte lejligheden til at søge over grænsen til Danmark, men hver gang blev det opgivet. Det ville medføre repressalier for de andre danske ved fronten.

### En kreativ soldat

Min far, der jo var i fjendens hær, var ikke interesseret i, at Tyskland skulle vinde krigen. Han har fortalt, at han gjorde, hvad han kunne for at undgå tjenesten. En af måderne var at melde sig syg så tit som muligt. Han gjorde lægen opmærksom på et ar på lungen, blev så røntgenfotoferet og fik - for det meste - ordineret sygedage, altså fridage. Hvis røntgenbillederne blev forelagt en mere erfaren læge, kunne denne vrisse: "Kan de unge mennesker da ikke se, at det bare drejer sig om en gammel indkapslet tuberkulose, der aldrig vil komme til udbrud!" Min far har fortalt, at mange af hærens læger var jøder, og at disse venlige mennesker gerne ville tale med min far om Sønderjyllands skæbne; det var altid positive samtaler, jøderne forstod et mindretals problemer. Også tyske læger kommenterede ofte dette spørgsmål og en af dem sagde til min far: "I

kan jo bare tage over grænsen til Danmark, vi vil ikke savne jer". Til dette havde min far svaret: "Ja, men vi vil have vort land med!" Her lo den tyske læge og sagde hånligt: "Det får I aldrig med jer!" Mange gange har min far tænkt på, hvordan det var gået med de mange jødiske læger under nazismen. Selv om min far var i fjendeland, havde han blik for de pragtfulde landskaber i Tyskland - Schwarzwald nævnte han ofte som noget storslået og de første bjerge, han havde set. Hans kommentar var, at alt dette kunne han trods situationen glæde sig over, det var jo ikke menneskers fortjeneste, men Guds skaberværk. Hærens vej i de franske landskaber var mere trist. Vegetationen var sparsom, men undergrunden var kridt, og med min fars kreativitet skar han figurer af den bløde kridt og tog dem med hjem efter krigen. Iblandt var mange par træsko i miniatureformat, størst var en kridtblok, hvor min far havde udskåret det bibelske Eben-Ezer - ord fra Det gamle Testamente, der betyder 'Hjælpens Sten' - omslynget af en vinranke. Det vil sige, det lille monument blev ikke færdigt, men senere har min søster Esther fuldført det. En anden ting, min far havde med hjem fra fronten var et Nyt Testamente på engelsk. Testamentet er særpræget derved, at to hundrede skriftsteder er markeret ved dels understregning, dels en lille pegende hånd, der viser hen til ord, hvor der kan hentes styrke for den, der er i nød. Den lille bog har tilhørt en Bert Steven, og min far fandt den ved fronten i Frankrig, hvor englænderen måske er faldet. Det har ikke syntes muligt at efterspore ejeren. Fronten - den eneste gang min far var nær fronten i Frankrig, lå skyttegravene så tæt over for



Foto: Privat.

*Belægningsstue for et stort antal soldater. Min far har med en pil markeret sin køje og skrevet: 'Mit værelse'; han og de andre soldater ligger i deres køjer i fuld uniform.*

hinanden, at man kunne følge aktiviteterne i fjendens lejr, og det var livsfarligt at hæve sig op over skyttegravens kant. Min far fortalte om sig selv, at han var en dårlig soldat, det var ikke hans krig, det drejede sig om, og de geværskud, han har affyret, har aldrig haft sigte på et menneske, men været rettet mod den blå luft over krigsskuepladsen. Min far tilføjede loyalt, at han heller aldrig var blevet bragt i en valgsituation, hvor det gjaldt modparten eller ham selv.

### Lyspunkter undervejs

Den fortælling, vi holdt mest af, var nok 'Juleaften ved fronten'. Der var denne aften ingen skydning fra nogle af fronterne. De danske sønderjyder søgte sammen, og på en eller anden måde - nok ved venlige lokales hjælp - var der blevet fremskaffet æg, mel, mælk og sukker, og så blev der bagt

pandekager. Min far læste juleevangeliet, og derefter blev der sunget. Den første sang var 'Glade jul, dejlige jul', og samtidig lød fra de tyske grupper 'Stille Nacht, heilige Nacht'. Min far blev usikker i stemmen, når han fortalte dette. En grænse blev brudt denne juleaften, ikke en national, men en mellem menneskelig. Der var ingen tvivl om de danskes sammenhold, men en enkelt skilte sig alligevel ud. Det var en selvfølge, at pakker hjemmefra blev delt mellem alle, men den pågældende delte aldrig med nogen, og det skulle han nu lære, syntes de andre. Da den næste pakke til ham ankom, blev den snuppet, en sandkage så dagens lys igen og blev spist under en del munterhed af alle dem, den ikke tilhørte. Da græd den unge mand, der havde været så påholdende, og det værste var, hulkede han, at det var hans kæreste, der havde bagt kagen.



Min far og flere af gruppen syntes så, at det alligevel havde været for groft, og siden lod de den unge soldat være i fred med sine pakker fra Danmark. Pakker og post hjemmefra lyste naturligvis op i soldaternes hverdag, og på et tidspunkt må postgangen have været stærkt forsinket, for jeg læser i et af min fars kort blandt andet: "Min kære Maren, det er længe siden, vi her nede har hørt fra jer derhjemme, og vi har nu alle besluttet at skrive til jer, at vi godt kan låne jer blækblanter, hvis I mangler!"

### Våbenstilstand!

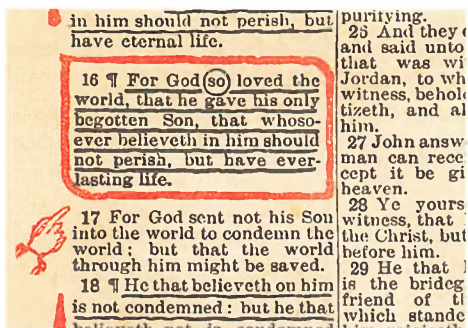
Da budskabet om fredsslutningen den 11. november 1918 nåede frem til forlæggningerne, blev opbruddet omgående. Man søgte at finde tog, der kørte nordpå og tilkæmpede sig kupeer. De danske holdt fortsat sammen, men ty-

ske menige kunne godt få plads imellem dem. Det kunne officererne derimod ikke. De blev skubbet tilbage fra toget, også selv om mange af dem havde revet distinktionerne af uniformen - arrene var for tydelige. Selve rejsen hjem fortalte min far ikke så meget om, alt blev overskygget af glæden over at være på vej til familien, kæresten, måske hustru og børn eller forældre, der længe havde måttet undvære hjælp på gården eller i værkstedet. Dertil kom den berusende følelse, at nu ville Slesvig igen blive dansk. Blandt de tyske soldater, der mødtes for hjemadgående mod nord eller mod syd opstod et replikskifte som et slags fyndord. Den første råbte: "Licht aus!" Der blev svaret: "Messer aus!" og derefter råbte den første eller begge: "Zwei Mann ins Blut zu rühren!" Min far forstod ikke betydningsindholdet i disse ord, men råbet

*Foto af 'Nordens sønner', nogle af de danske, der holdt sammen krigen og efterkrigstiden igennem; min far bagest til højre.*



Foto: Privat.



var gængs og lidt uhyggeligt. Min far blev mod krigens slutning 'hædret' med det tyske Jernkors uden med sit vidende at have gjort nogen som helst 'tapper indsats'. Han frabad sig det, men lod sig overtale, da der ellers kunne blive vanskeligheder, også for den officer, der stod for uddelingen, en tiltalende mand. Min far spurgte så, hvordan udvælgelsen foregik, og hertil svarede officeren, at man lod en finger glide ned over en navneliste over soldaterne, lod den standse og undersøgte så, om den pågældende havde gjort noget bemærkelsesværdigt og ikke var straffet. Det sidste var korrekt for min fars vedkommende, men næppe det første. Vel hjemme blev Jernkorset lagt i en skuffe, og der blev det i mange år, indtil min ældste bror Jens tog det til sig som et minde også om Første Verdenskrig. Det blev siden stjålet sammen med familiens smykker og sølvtøj og aldrig fundet. Måske ligger det igen i en skuffe, er havnet hos en samler.

### Før og efter krigen

En enkelt ting fra før krigen, hvor de indkaldte danskere gjorde mange krumspring for at undgå militærtjenesten, skal med. Det lykkedes for min fars fætter Markus Thomsen fra Fole at foregive at have et stift knæ. Det blev anset for at være en undvigelsesma-

*En karakteristisk side i det engelske Ny Testamente, fundet ved fronten i Frankrig.*

nøvre, og han blev derfor af sessionsmyndighederne anbragt yderligt på et bord med det stive ben strakt frem for sig. Det lykkedes ham at holde det stift i mere end en time, og han slap for krigstjeneste. Den opfindsomme måtte naturligvis, når han færdedes ude, fortsat simulere, og det gjorde han ved at skrue en øsken foran i skoenes fodsål, trække en snor gennem øjet, og ved hjælp af snoren løfte foden på det 'dårlige' ben, når han gik. Der blev spurgt en del til hans tilstand efter krigen af de mindre heldige venner, og med et glimt i øjet lød svaret: "Ja, det var mærkeligt! Efter krigen blev jeg rask lige med et!" Min far genoptog straks sit arbejde på Amtssygehuset, hvor min mor i mellemtiden var blevet ansat som vaskeriassistent. Den 26. april 1919 blev mine forældre gift. Min mor forlod dermed sit arbejde, og min far blev forfremmet til at være sygebilchauffør. Køreprøven blev bestået efter et par timers instruktion ved en sagskyndig fra Kiel. Der var indkøbt en gammel krigsambulance, og i den hentedede min far nu patienter fra byen og amtet til et stykke op i 1920'erne, hvor en ny brugt bil erstattede den første. Senere fulgte en rummelig tjenestebolig med til stillingen, og der var brug for alle stuer og rum til mine forældre, os seks børn, i lang tid min faster, og til familie og vennekreds. At Gud havde holdt sin skærmende hånd over mine forældre i krigens tid, var en sandhed, som vi ofte fik fortalt, og troen på denne beskærmelse blev den ene af de to grundholdninger, som mit hjem var præget af. Den anden var det dansk-ty-

ske nationale spørgsmål. Genforeningen 1920 mellem Kongeriget og Sønderjylland var for mine forældre og familie som for så mange andre danske nord og syd for Kongeåen en begivenhed, der fyldte meget på en måde, der indeholdt selvværd, sikkerhed og fædrelandskærlighed.

### Tiden, der fulgte

Mange af de indkaldte i Første Verdenskrig pådrog sig større eller mindre invaliditet, men den danske stat sørgede efter krigen godt for såvel den skadelidte som for de faldnes efterladte - hustru og børn eller forældre, der var afhængige af deres sønners hjælp i landbrug eller håndværk. Min far slap uskadt hjem, men oversygeplejersken fandt, at han var blevet for mager og ordinerede et glas mælk daglig, der skulle indtages i køkkenet på sengeafdelingen; det nærende kosttilskud bestod af en tredjedel kærnemælk og to tredjedele fløde. Men var min far helt uskadt? Hvor meget var uførtalt og gemt væk? I sin sidste levetid - han blev 91 år - drømte han ofte om krigen. Drømmenes tema var altid det samme:

En orlov forestod, men blev inddraget. Et tog skulle nås, det så ud

til at lykkes ved en sidste kraftanstrengelse, men så kørte det, før nogen nåede frem. Krigen var slut, men kampene fortsatte, glade hjemvendende passerede, men min fars deling skulle fortsætte krigen.

Freden var vundet, mente man i årene efter 1920, men som alle ved, blev det ikke tilfældet. Jeg skal ikke her komme ind på Anden Verdenskrigs krænkelser også i mit hjem, men slutte med at fortælle en episode, som binder min fars minder fra de to verdenskrige sammen. I foråret 1945 passerede en kolonne med sårede tyske soldater Haderslev. Min far var til stede med ambulancen, og pludselig genkendte han blandt de sårede en god tysk kammerat fra Første Verdenskrig. Også tyskeren genkendte min far, men i det samme deres øjne mødtes, slog den tyske soldat øjnene ned som i skamfuldhed. Synet af det sorgfulde ansigt og øjnene, der ikke turde se, forfulgte min far længe. Havde han blot reageret lynhurtigt, kunne han måske have fået lov til at hilse på sin gamle krigskammerat, tilgive netop dette enkeltmenneske, som han havde stået nær i en tung tid, og som aldrig havde villet krig. Den 5. maj 1945 sluttede Anden Verdenskrig for Danmarks vedkommende. Freden blev hilst velkommen under jubel og tak og med sorg for alle, der havde lidt, men freden er - som vi daglig ser - ikke en særlig holdbar tilstand. ■



*En spritlampe med væge af messing fundet i et ellers tomt hus i Frankrig. Den danske gruppe tog den med sig og brugte den i deres 'understand', når andet lys var forbudt. Flammen blev da skruet ned på et minimum, men kunne alligevel lyse op i omgivelserne.*

**Man tager...**

*Frands Gregersen: 'Man tager... Madkunstens lange historie og Aabenraas genfundne kagebog fra 1862'. Aabenraa Bogtrykkeri 2006. 120 sider, ill. Pris: 178 kr.*

Bogen 'Man tager...' blev den nyligt afdøde Frands Gregersens sidste i en lang række af bøger med lokalhistorisk stof fra Aabenraa. Der er tale om en nytårspublication fra Aabenraa Bogtrykkeri 2005/06. Initiativtager til bogen var køkkenchef Klaus Græns, Sdr. Hostrup Kro, der fandt et eksemplar af den tilsyneladende ældste, trykte kagebog fra Aabenraa, 'Kagebog for Borger og Bondestanden - eller 431 Anviisninger til fin og simpel Madlavning efter angiven Maal og Vægt', trykt 1862 hos bogtrykker og boghandler N. Sørensen på Storetorv i Aabenraa.

I bogens første halvdel causerer Gregersen over madlavningens historie og beslægtede emner som fødevarerproduktion, spisevaner, -redskaber, kagebøger (landsdækkende og sønderjyske), køkkenindretning gennem tiderne samt måltidernes kulturhistorie. Der er tale om et meget personligt causeri, hvor udgangspunktet er Aabenraa; men hvor man i øvrigt kommer langt omkring, både geografisk og tidsmæssigt, fra Hønkyt til Kina, og fra oldtidens køkkenmøddinger til vor tids pizza/pasta-madvaner. Bogens vigtigste afsnit er dog genoptrykket af Aabenraas gamle dansksprogede kagebog fra 1862. Gregersen tilskriver bogen den lokale såkaldte 'Kogeforening', der hjalp med at forsyne byens trængende med madkurve. Det er dog ikke påvist, at bogen stammer fra denne forening; men bogen kan give os et billede af, hvilke retter, der var gængse hos Aabenraas borgerskab i midten af 1800-tallet. *edj*

**Dansk gudstjeneste i Flensborg**

*Lars N. Henningsen og Johann Runge: 'Sprog og kirke. Dansk gudstjeneste i Flensborg 1588-1921'. Studiefdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Flensborg 2006. 280 sider, ill. Pris: 168 kr.*

'Sprog og kirke' er afslutningen på den imponerende udgivelsesrække fra Studiefdelingen ved Dansk Centralbibliotek i Flensborg om Sydslesvigs danske kirkehistorie. Det startede med Bossen og Krempins bog om Helligåndskirken, fortsatte med Lars N. Henningsens værk om den danske kirkehistorie 1921-1996 og Günther Weitlings bredere værk om kirkehistorien 800-1920. Nu rundes der af med historien om dansk kirkeliv i Flensborg 1588-1921 forfattet af den tidligere samt den nuværende leder af Studiefdelingen, Johann Runge og Lars N. Henningsen.

Johann Runge skriver om den ældre tid frem til 1838 og Lars N. Henningsen om de nationale brydninger fra midten af 1800-tallet og frem til grundlæggelsen i 1921 af Den danske Menighed i Flensborg.

Bogen beskriver indledende, at reformationen i hertugdømmerne, ikke mindst i landsognene, medførte en opprioritering af tysk som kirkesprog, og at de tysksprogede gudstjenester i byerne blev 'de fine' i forhold til de dansksprogede. Dette fik en afsmitning på skolesproget og dermed på den påvirkning, som skole og kirke i det lange perspektiv udøvede på dannelsen af national identitet.

Bogen giver herefter en grundig kronologisk fremstilling af især forholdene omkring Helligåndskirken i Flensborg og en indgående beskrivelse af dens præster gennem mere end 300 år.

Kirken var fra starten ikke en sognekirke, men en 'sprogkirke' der betjente byens dansktalende borgere. De kirkelige handlinger - og de dermed forbundne indtægter for sognekirken og dens præster - lå i Mariekirken og Nikolaikirken, og det betød bl.a., at Helligåndskirken blev de fattiges kirke. Kirkens præster sendte således med jævne mellemrum bønsskrivelser til byens råd om midler til vedligeholdelse af bygninger og supplering af den dårlige præsteløn.

I årene 1588-1668 prædikede den dan-

# Mellem de danske provinser Norge og Slesvig - handelen med tønderske kniplinger og glas og jern fra den norske provins

Af Inger Lauridsen

**I** FORBINDELSE MED, at der i 2007 er kniplingsfestival i Tønder, arrangerer Museum Sønderjylland - Kulturhistorie Tønder, traditionen tro, en udstilling med et kniplingstema som årets udstilling i afdelingen Højer Mølle. Udstillingen er kommet i stand i et samarbejde med Berg-Kragerø Museet i Sydnorge, hvor familiebånd og handel med Danmark har betydet, at museet har en ganske stor samling af Tønderkniplinger i museets gemmer. Kniplingerne stammer fortrinsvist fra lægefamilien Homann, hvis sidste gren af slægten i midten af 1900-tallet testamenterede hele familiens bo til museumsformål og således lagde grunden til Berg-Kragerø museet.

Tidligt i 1800-tallet kom lægen Christian Homann, der var præstesøn fra Vallensbæk, til Kragerø som distriktslæge. Her blev han gift med datteren af en velhavende bjergværksejer i byen, og parret blev snart et af områdets betydeligste. Især deres søn, Christian Homann d.y., der efterfulgte sin far i distriktslægeembedet, tillagde sig international medicinsk ære ved at påpege årsagerne til dysenteriepidemier.

Udstillingen i Højer vil pege på de nære handelsmæssige bånd, der i 1700-tallet og 1800 tallets første del fandtes mellem det vestlige Slesvig og Norge, bånd der i dag viser sig i Museum Sønderjylland - Kulturhistorie Tønders samlinger af glas fra Nøstetangen og jernovne fra f.eks. Bærum, Fossum og Hakedal og i de kniplinger

fra Tønder, der befinder sig i det norske museum i dag.

Udstillingen vil skildre denne handel gennem de genstande, som vises på udstillingen og samtidig knytte historiske, slægtsmæssige og handelspolitiske kommentarer til, således at handelen mellem de to dele af det daværende danske rige bliver nærværende og tydelig. Udstillingen åbnede den 14. april og varer til den 31. oktober 2007.

Den kommende sæson i Højer Mølle byder ligeledes på en genindvielse af møllen, der har stået lukket i næsten to sæsoner på grund af en gennemgribende renovering, bekostet af A.P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almene formål samt Kulturarvsstyrelsens bygningsafdeling. Foruden ny spånbeklædning, nye vinger, nyt krøjeværk og ny omgang, bliver tre af møllens fire kværne gjort funktionsdygtige, således at de vil kunne male korn til demonstrationsbrug. Endnu er det ikke muligt at fastsætte genindvielsesdatoen, men den vil blive udmeldt så snart den er endelig fastlagt. Museum Sønderjylland - Kulturhistorie Tønder ser frem til en sæson på Højer Mølle, hvor mange gæster får lyst til at se både møllebygningen, møllehaven og særudstillingen om handelen mellem Norge og Slesvig. ■

14. april - 20. maj  
Indtil 1. august  
Arkeologi Haderslev. Oldtid og middelalder  
Kunstudstilling: Maja Lisa Engelhardt. 'Tilstedeværelse'.  
Skrydstrupkvinden - Sønderjyllands første guldalder.  
Ehlers Lertøjssamling, Haderslev
- 4., 17. og 27. maj  
Pottemageren arbejder kl. 13.00 til 16.00.  
Slesvigske Vognsamling, Haderslev
13. marts - 10. juni  
Fra 12. januar  
Fra 9. februar  
'Karetmager i fortid og nutid'.  
Kulturhistorie Aabenraa. Søfart - landbrug - byhistorie  
Udstilling med nye og gamle genstande anskaffet i  
2005 og 2006.  
'Liv og død' - Tro om døden.  
Kunstmuseet Brundlund Slot
- Januar - december  
'C.W. Eckersberg'. Udstilling af værker fra Museum  
Sønderjyllands samling.
19. april - 3. juni  
Børn arbejder med samlingen. Børn fra Ny Aabenraa  
Kommune eksperimenterer med malerier af C.W.  
Eckersberg.  
Kulturhistorie Tønder
31. maj - 21. oktober  
1., 2. og 3. juni  
Indtil 20. maj  
'Spindelvæv og drømme' - Tønderkniplinger fra egen  
samling.  
Kniplingsfestival 2007.  
'Fajancer fra Delft 1625-1825' - Privat samling.  
Drøhses Hus, Tønder
2. april - 30. dec.  
2. april - 30. juni  
'Emma Kyster og Tønderkniplingerne' - Kniplingssam-  
lingen på Koldinghus gæster Tønder.  
'Unikakniplinger' af den svenske kniplingskunstner  
Birgitta Hulterström.
19. maj - 25. august  
1. juni - 2. september  
'Metal - tekstilt' - Hanne Behrens' 30 års leg med tråd.  
Kunstmuseet Tønder  
'Grænsegang' - Claus Carstensen.  
Højer Mølle
14. april - 31. okt.  
Permanent  
Fra 29. april  
'Mellem de danske provinser Norge og Slesvig' - Han-  
del med kniplinger fra Tønder og glas samt jern fra  
den norske provins.  
Naturhistorie og palæontologi. Gram Lergrav  
Udstilling af Gram Lergravs fossiler.  
'Mammutter, istid og klima' - en lille udstilling om  
store emner.

Bliv løbende opdateret på

fortsat fra side 115

ske præst både i Helligåndskirken og i byens sognekirker, men grundet en negativ udvikling i tilslutningen til danske gudstjenester blev det fra 1668 udelukkende i Helligåndskirken, at danske gudstjenester fandt sted. På denne noget triste baggrund opstod således tilnavnet 'den danske kirke'!

Flere gange var kirkens eksistens truet, således i 1840, hvor byens magistrat helst havde set en lukning; men hvor den gryende nationale og sproglige identitetsfølelse fik kongen og centraladministrationen til at kræve den danske præstestilling opretholdt.

Tiden efter sejren i treårskrigen var præget af ny dansk selvbevidsthed, og som et resultat heraf etableredes den danske menighed nu som en frimenighed for alle danske i byen. Dette blev af byens tyske kirker naturligvis opfattet som en provokation, og de var efter 1864 ikke sene til at hævne sig.

Årene fra o. 1900 betegnede en krisetid for det danske kirke- og folkeliv. Undertrykkelsen var massiv, og et af de mørkeste kapitler i menighedens historie er fjernelsen af kirkens fornemme barokke prædikestol, der i 1906 forflyttedes til den nyopførte St. Jørgens Kirke, hvor den siden har haft sin plads. Stiftelsen af Kirkeligt Samfund i 1905 blev en vigtig drivkraft i den kamp, der i 1921 endte med, at de danske erklærede sig som et selvstændigt kirkesamfund og udtrådte af den tyske statskirke.

'Sprog og kirke' er med sin klare disposition og sit væld af detaljer en guldgrube for læseren. Johann Runge og Lars N. Henningsen har med denne bog skabt en meget læseværdig fremstilling af et stof, der umiddelbart kan synes svært overskueligt. Roses må også det velvalgte billedmateriale, der på bedste vis understøtter teksten. Der er derfor al mulig grund til at glæde sig over et vellykket resultat af dette interessante og omfattende kirkehistoriske arbejde. *Hans Christian Hein*

### Præstehøjskolen i Løgumkloster

*Hans Vium Mikkelsen, Helle D. Kjeldsen & Eberhard Harbsmeier (red.): 'Præstehøjskolen 1965 - 2005'. Teologisk Pædagogisk Center, Løgumkloster 2005. 76 sider, ill. Pris: 25 kr.*

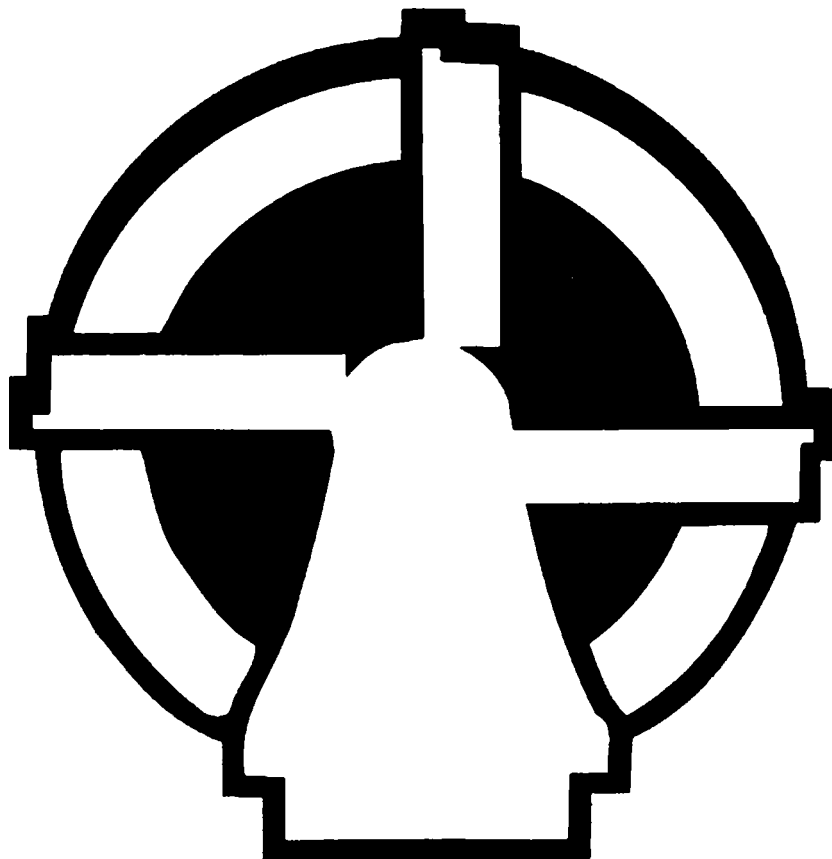
I 1965 åbnedes Præstehøjskolen, en af de institutioner, der siden har fået stor betydning for Løgumkloster og som vel ikke mindst er medvirkende til byens helt centrale placering i det folkekirkelige miljø i Danmark. Præstehøjskolen blev først indrettet på Refugiet, var derefter en kort årrække lokaliseret i Nærum, inden skolen i 1973 fik permanent tilholdssted på Slottet i Løgumkloster. I 1992 kom den selvstændige institution Folkekirkens Pædagogiske Institut til, og siden 2000 er det hele samlet i Teologisk Pædagogisk Center.

40-års jubilæet gav anledning til at udgive et jubilæumsskrift, opdelt i tre afdelinger og med en lang række forfattere. Tidligere og nuværende rektorer står for at fortælle højskolens historie i bogens første del, de nuværende lærere beretter om institutionens igangværende arbejde, og i den sidste del er der samlet en række lister med skolens bestyrelser, lærere, bygningernes historie samt et afsnit om institutionens bibliotek, der interessant nok også inddrager de betydelige biblioteker, der findes på henholdsvis Løgumkloster Højskole og Refugiet.

Det er blevet et interessant jubilæumsskrift, ikke kun på grund af, at historien om højskolen nu er fastholdt på skrift af de personer, der deltog, men i høj grad også på grund af de teologiske og pædagogiske indlæg fra institutionens nuværende lærere. Her kan også udenforstående få et indblik i Præstehøjskolens arbejdsmark. *lsm*



# GRÆNSEFORENINGEN



For 100 kr. om året kan du blive medlem af Grænseforeningen. Så modtager du seks gange om året bladet GRÆNSEN samt Grænseforeningens smukke årbog. Ring eller skriv efter Grænseforeningens brochure:

Grænseforeningen  
Peder Skrams Gade 5  
Postboks 9074  
1022 København K  
Tlf. 33 11 30 63.

Du er også velkommen til at kontakte en af dine lokale formænd:

Svend Kristiansen  
Østerbyvej 32  
6280 Højer  
tlf. 74 78 32 15

Sigrid Andersen  
Rangstrupvej 20  
6534 Agerskov  
tlf. 74 83 31 56

Erik Heissel  
Venbjerg 33  
Djernæs  
6100 Haderslev  
tlf. 74 57 52 87

Ivan Skjoldager  
Grundtvigs Allé 6  
6400 Sønderborg  
tlf. 74 43 19 41

Jørn Ulrik Larsen  
Farverhus 12  
6200 Aabenraa  
tlf. 74 62 62 23



## Skt. Knuds gilder, skipperlav og sømandskasser

I EN TID UDEN FAGFORENINGER og forsikringsselskaber var livet for købmænd og søfolk i købstæderne både usikkert og utrygt. Man løste dette problem ved, at samle sig i gilder, hvor man gensidigt forpligtede sig til, at passe på hinanden. Oprindelsen til disse gilder fortæller sig i fortiden, men det vides, at Hertug Valdemar i 1335 tildelte Skt. Knuds Gildet i Aabenraa forskellige rettigheder i byens nye skrå. Det er rimeligt at antage, at man i Sønderborg og Haderslev på ca. samme tid har haft Skt. Knuds gilder med samme formål.

Skt. Knuds gilderne var først og fremmest for de rige købmænd og søfolk. Deres funktion var at værne om medlemmerne, sikre deres interesser såvel gennem hjælp i dette liv, som med sjælemesser for det næste. Gilderne var i tidlig middelalder et centralt element i handelen i Nord-europa, men efterhånden som kongemagten blev stærkere blev gilderne

i højere og højere grad til selskabelige og religiøse foreninger.

Nogen steder som f.eks. Sønderborg og Flensborg udskiltes der i 1600-tallet skipperlav fra Skt. Knuds gilderne. De nye lav var foreninger, der understøttede medlemmerne - blandt andet ved at sikre specielle rettigheder for lavets medlemmer. Det betød, at nye søfolk i Sønderborg skulle have lavets godkendelse af, at de måtte ernære sig i byen.

I 1800-tallets begyndelse dukkede sømandskasserne op. I Aabenraa etableres sømandskassen i 1839 af en række af byens fornemste borgere med Jørgen Bruhn i spidsen. Kassens formål var at sikre enker og efterladte efter afdøde søfolk en mulighed for at leve anstændigt.

Selvom gilder, lav og kasser efterhånden har mistet det meste af deres oprindelige funktion, forsætter de med at eksistere og sikre derved, at denne maritime tradition lever videre.

Asser Amdisen ■



Illustration: Museum Sønderjylland - Sønderborg Slot

Udsigt over Alssund  
fra Oliemøllen ved  
Sønderborg 1848.